

MEHMED MUJEZINOVIC

TURSKI NATPISI U TRAVNIKU I NJEGOVOJ OKOLINI

Travnik se prvi put spominje 1464, a 1699. godine prenesena je vezirska stolica iz Sarajeva u Travnik, koji uz dva kraća prekida (1827—1828. i 1832—1839. g.) ostaje sve do 1850. godine političko-upravni centar Bosne. Razlog za prenos sjedišta vezira u Travnik bio je katastrofalni požar Sarajeva koji je izazvao pohod Princa Eugena Savojskog na Sarajevo u oktobru 1697. godine, kada je izgorjela i vezirska rezidencija u Sarajevu. Razdoblje od 1699—1850. godine je upravo veoma burno. To je period u kojem je centralna turska vlast sve slabija i nemoćnija da uguši otpor feudalaca u turskoj carevini, pa i u Bosni. U to vrijeme ukidaju se janjičari, nastaju bune i ustanci. To nemirno stanje najbolje nam ilustruju česte promjene vezira. U periodu od 134 godine, koliko je, dakle, Travnik bio sjedište pašaluka, bilo je devedeset promjena na vezirskoj stolici.

Sve ovo je, svakako, ostavilo vidnog traga i u materijalnoj kulturi Travnika. Istina, prenos vezirske stolice povoljno je djelovao na razvoj ove dotada neznatne kasabe. Grad se proširio, izgrađene su nove mahale, povećan je priliv stanovništva, osnovana je nova Gornja čaršija, prozvana tako za razliku od stare Donje čaršije. U isto vrijeme razvila se trgovina i privreda. U to vrijeme su izgrađeni mnogi javni i privatni objekti.

Međutim, u raznim nepogodama, a osobito požarima, koji su harali Travnikom, iščezli su mnogi vrijedni objekti, a uništeni su s njima zajedno i arhivski materijali. Tako se, na primjer, sigurno zna da je u požaru Travnika 1827. godine izgorjela mehkema (sudnica) i u njoj sva arhiva. Arhive i biblioteke su osobito stradale u velikom požaru Travnika 1903. godine. U Travniku, kao sjedištu vilajeta i administrativnom centru Bosne, postojala je i bogata arhiva bosanskog vezirovog divana, Defterhane (finansijske uprave) i dr. Sav taj materijal je po nalogu Omer-paše Latasa otpremljen u Carigrad o čijoj nam daljnjoj sudbini nije više ništa poznato.

U Travniku se, međutim, sačuvao izvjestan broj turskih epigrafskih spomenika na raznim objektima, a osobito su brojni natpisi na nadgrobnim spomenicima. Epigrafski spomenici, pored toga što

Travnik nakon požara 1903. godine

nam pružaju vjerodostojna data, imaju i svoju kulturno-istorijsku i umjetničku vrijednost. Vrijednost travničkih natpisa je tim veća što nam ovi unekoliko nadomještaju nestalu arhivsku građu i na osnovu kojih možemo, donekle, rekonstruisati ondašnje prilike u Travniku, osobito u periodu od 1699—1850. godine.

Ovaj rad sadrži 109 natpisa. Najveći dio su natpisi sa nadgrob-
nih spomenika. Napominjemo da je tokom evidencije koju smo izvršili u Travniku i njegovoj okolini u nekoliko navrata u vremenu od 1952. godine prikupljeno preko dvije stotine natpisa sa nišana. Od tog broja za ovaj rad izabrali smo 73 najvrednija. Ovdje nismo uvrstili natpise čiji tekstovi ili, pak, spomenici-nišani na kojima se oni nalaze nemaju kulturno istorijske ili umjetničke vrijednosti.

Turski natpisi sa sepulkralnih spomenika u Travniku pružaju nam vrijedan i zanimljiv materijal. Prije svega, ovdje, što, pak, nije slučaj sa drugim mjestima Bosne i Hercegovine, imamo izvjestan broj vrlo lijepih mauzoleja, kao što su turbeta: Abdulah-paše Muhsinovića, Abdulah-paše Tefterdarije, Perišan Mustafa-paše i Dželaludin-paše.

U Travnik, kao centar bosanskog pašaluka, dolazili su sa raznih strana pojedinci koji su zauzimali razne položaje, pa je neke od njih tu i smrt zatekla gdje su i sahranjeni. Među ovima su pojedinci iz Carigrada, sa Krima, iz Jeni Šehera, Samokova (Plovdiva) Magriba, kao i brojne ljude iz naših krajeva: Beograda, Sarajeva, Mostara, Prusca, Prijedora i drugih mjesta. Jedinstveni nadgrobni spomenici u Travniku su i oni koji označuju grobove domaćih feudallaca, zatim učenih ljudi, pjesnika, šejhova i drugih, koji su kao nepo-
čudni režimu ovdje dovođeni i pogubljeni, kao što su dvojica Sarajli-
ja Ibrahim i Mehmed-aga, Firdus-kapetan iz Livna, Salih-paša Kule-

nović, Mustafa-beg Kulenović (Bajbut), Sarajlija muderis i šejh Isamudin Pandža, pjesnik Ilhamija Žepčak i mnogi drugi.

Natpisi pisani u stihovima kojih u ovom radu ima 34 pokazuju nam da je u Travniku živio i djelovao veći broj učenih ljudi i pjesnika, pa pored nekoliko muftija, muderisa, imama, hatiba nalazimo i pjesnike, koji su se bavili sastavljanjem kronograma u stihovima. To su pjesnici: Rešid, Mir Musa Kazim, Fikri, Mahir, Abid, Ruhi, Arif, Esad, Rizvan, Ševki i drugi. Neke kronograme spjevali su ljudi iz drugih mjesta. Većina ovih natpisa su u ebdžedu.

I dekor travničkih nišana je vrlo bogat i raznolik. To dolazi do izražaja pogotovo ako imamo u vidu činjenicu da su ovdje zastupljeni, osim nišana domaće proveniencije, još i nišani preneseni ovamo iz Sarajeva, Carigrada i drugih mjesta. Među carigradskim nišanima u Travniku najuspjelije djelo majstorskog dlijeta su sarkofazi i nišani nad grobovima Abdulah-paše Muhsinovića i Dželaludin-paše u turbetu Pod Lipom, a bogato su ukrašeni i nišani Abdulah-paše Tefterdarije u groblju kod Jeni džamije.

Među domaćim nišanima bogato ukrašenim motivima narodne ornamentike na prvom mjestu treba spomenuti sarkofag i nišane Firdus-kapetana, gdje vidimo motive kakve susrećemo na našim preslicama. Dekorativnim motivima narodne ornamentike vrlo lijepo su ukrašeni i nišani Perišan Mustafa-paše u turbetu Pod Lipom, zatim nišani Miri-miran Ibrahim-paše sina Mehmed-paše Kukavice i Sunulah-paše kao i nišani Mustafa-paše Jenišeherlije i drugih.

Karakteristični dekorativni detalji nišana u Travniku su i razni tekstovi izvedeni u obliku tugri ili pak u uglastom kufskom pismu. Brojni natpisi, ispisani u arapskom dekorativnom dželi pismu, predstavljaju vrijedne primjerke arapske kaligrafske umjetnosti. I po oblicima turbana vidimo u Travniku veliku šarolikost.

Eto, i iz ovih nekoliko napomena možemo uočiti važnost orijentalnih epigrafskih spomenika u Travniku i njegove okoline, a koje smo ovdje kronološki podijelili u sljedeće tri grupe:

- A. Natpisi na sakralnim spomenicima.
- B. Natpisi na profanim spomenicima i
- C. Natpisi na sepulkralnim spomenicima.

Radi pregleda donosimo ovdje popis natpisa po naznačenim grupama:

A. NATPISI NA SAKRALNIM SPOMENICIMA

DŽAMIJE:

1. Hasan-agina (Jeni) džamija iz 956 = 1549/50.
2. Ahmed-agina džamija u Vitezu iz 998 = 1589/90.
3. Džamija Mehmed-paše Kukavice iz 1171 = 1757/58.
4. Sulejmanija džamija iz 1231 = 1815/16.
5. Džamija kod Tophane iz 1245 = 1830.
6. Muslihudinova (Teskeredžića) džamija iz 1280 = 1863/64.

7. Konatorska džamija iz 1280 = 1863/64.
8. Hadži Alibegova džamija iz 1282 = 1865/66.
9. Lukačka džamija iz 1903. godine.

B. NATPISI NA PROFANIM SPOMENICIMA

MEKTEBI:

10. Šerif Selim-paše iz 1241 = 1825/26.

MEDRESE:

11. Elči Ibrahim-pašina iz 1117 = 1705/706.
12. Mehmed-paše Kukavice iz 1173 = 1760/61.
13. Elči Ibrahim-paše (obnova) iz 1195 = 1781.
14. Fejzije iz 1312 = 1894/95.

SAHAT-KULE:

15. na Musali iz 1230 = 1814/15.
16. u Gornjoj čaršiji iz 1233 = 1817/18.

MOSTOVI:

17. na Lašvi u Donjoj čaršiji iz 999 = 1590/91.

ČESME:

18. Jegen-pašina u Gor. Turbetu iz 1157 = 1774/75.
19. Sulejmana Ruhije kod Sulejmanije džamije iz 1184 = 1770/71.
20. Perišan Mustafa-paše Pod Lipom iz 1213 = 1798/99.
21. Uz Sulejmaniju džamiju (Hafizadića) iz 1255 = 1839/40.
22. na Ilovači iz 1268 = 1851/52.
23. uz Teskeredžića džamiju u Potur-mahali iz 1279 = 1862/63.
24. uz Hadži Ali-begovu džamiju u Gornjoj čaršiji iz 1282 = 1865/66.
25. Zehre hanume u Titovoj ulici iz 1298 = 1880/81.

BEZISTANI:

26. Hadži Mehmed-paše Kukavice u Gor. čaršiji iz 1171 = 1757/58.

TOPNIČKA VOJARNA:

27. Topnička vojarna iz 1271 = 1854/55.

C. NATPISI NA SEPULKRALNIM SPOMENICIMA

TURBETA:

28. Abdulah-paše Muhsinovića Pod Lipom iz 1162 = 1748/49.
29. Šejh Muhameda, muftije na Derventi iz 1194 = 1780.
30. Supruge šejh Muhameda, muftije u turbetu na Derventi iz 1196 = 1781/82.

31. Abdulah-paše Tefterdarije kod Jeni džamije iz 1199 = 1785/86.
32. Ibrahim-dedeta u Docu iz 1206 = 1791/92.
33. Perišan Mustafa-paše Pod Lipom iz 1213 = 1798/99.
34. Šejh Sejid Vehab Ilhamije Žepčaka, pjesnika iz 1237 = 1821/22.
35. Hadži hafiz Ali-Dželaludin-paše Pod Lipom iz 1238 = 1822/23.
36. Ibrahim-dedeta u Docu iz 1245 = 1829/30.

NADGROBNI SPOMENICI — NIŠANI:

37. Salih-paše Kulenovića u groblju kod Jeni džamije iz 1134 = 1721/22.
38. Mehmed-age Sarajlije kod Lukačke džamije iz 1160 = 1747/48.
39. Hadži Ibrahima Sarajlije kod Lukačke džamije iz 1160 = 1747/48.
40. Fatime u turbetu Pod Lipom iz 1165 = 1751/52.
41. Redžeba, berbera u Vitezu iz 1169 = 1755/56.
42. Rukije kod Hadži Ali-begove džamije iz 1169 = 1755/56.
43. Emin Ahmed-age Mostarca, ćehaje-čauša kod Jeni džamije iz 1174 = 1760/61.
44. Hadži Hasana u Potur-mahali iz 1178 = 1764/65.
45. Muhameda kod Jeni džamije iz 1178 = 1764/65.
46. Omer-efendije, hatiba kod Jeni džamije iz 1189 = 1775/76.
47. Mehmeda Mejlije, pjesnika Sarajlije u Docu iz 1195 = 1780/81.
48. Šerif Ahmeda kod Lukačke džamije iz 1202 = 1787/88.
49. Mula Seid Abdurahima, muderisa na Derventi iz 1203 = 1788/89.
50. Mehmed-age, dizdara na Bašbunaru iz 1203 = 1788/89.
51. Hadži Muhameda-Emina, kajmekama bos. defterdara uz Lukačku džamiju iz 1206 = 1791/92.
52. Ahmed-age, dizdara, na Bašbunaru iz 1207 = 1792/93.
53. Derviš Abdurahmana, beogradskog munle, na Derventi iz 1214 = 1779/80.
54. Ibrahim-paše, miri-mirana, sina Mehmed-paše, uz Hadži Ali-begovu džamiju iz 1220 = 1805/6.
55. Sejid Mustafa-paše Jenišeherlije, u dvorištu Kukavičine medrese, iz 1221 = 1806/807.
56. Nazifi Mustafa-age, ser-bevabina, kod Kukavičine medrese iz 1222 = 1807/808.
57. Ser-tatara Ahmed-age, iz 1225 = 1810/11.
58. Miri-mirana Sunulah-paše, uz Hadži Alibegovu džamiju iz 1226 = 1811/12.
59. Kajsarli Ismail-age, kahvedžije bos. valije Hilmi Ibrahim-paše uz Lukačku džamiju iz 1226 = 1811/12.
60. Mehmed-bega Teskeredžića u Potur-mahali iz 1229 = 1813/14.
61. Mehmed Džudi Čohadžića, kadije, muftije i pjesnika uz džamiju u Potur-mahali iz 1230 = 1814/15.
62. Sejid Salih-efendije, imama Čamilije džamije, uz Jeni džamiju, iz 1230 = 1814/15.

63. Hasan-paše, sina Omer-begova, uz Šumečku džamiju iz 1233 = 1817/18.
64. Mustafa-Enisi Čohadžića, uz Teskeredžića džamiju iz 1236 = 1820/21.
65. Mustafa-bega Kulenovića uz Jeni džamiju, iz 1238 = 1822/23.
66. Ibrahim-efendije, Samokovlije, kadije, na Derventi, iz 1240 = 1824/25.
67. Ahmed-efendije Čemalovića uz Varošku džamiju iz 1242 = 1826/27.
68. Ahmed-bega Hasanpašića, kapudži-baše, bos. valije uz Šumečku džamiju, iz 1253 = 1837/38.
69. Firdus-kapetana, kapudži-baše, uz Lončaricu džamiju iz 1253 = 1837/38.
70. Pinje hadži Abdulaha, bajraktara u Turbetu iz 1256 = 1840/41.
71. Hadži Ahmed-efendije Magribije uz Lončaricu džamiju iz 1257 = 1841/42.
72. Muhamed-bega, sina Hasan-pašina u Dukatarevom groblju iz 1262 = 1846.
73. Saliha, imama uz džamiju u Vitezu, iz 1265 = 1848/49.
74. Omera, sina Osmanova, tobđžije, u Vitezu, iz 1265 = 1849/50.
75. Hadži Ahmed-efendije Kulenovića, u Dukatarevom groblju iz 1266 = 1849/50.
76. Omer-bega Šaranbega kod Jeni džamije, iz 1267 = 1850/51.
77. Hadži Osman-efendije Uzunića, uz Jeni džamiju, iz 1267 = 1850/51.
78. Sadika sina hafiz Osmana, uz Jeni džamiju, iz 1269 = 1852/53.
79. Fatime-hanume, kćeri Ali-bega Ibširagića, supruge Mehmed-bega miralema bosanskog, uz džamiju u Vitezu, iz 1271 = 1854/55.
80. Hadže Ajiše-hanume, uz Teskeredžića džamiju, iz 1279 = 1863/64.
81. Hadži Ali-efendije, binbaše, uz Hadži Alibegovu džamiju, iz 1282 = 1865/66.
82. Muhamed-efendije, binbaše iz Kastamonije, uz Hadži Ali-begovu džamiju, iz 1282 = 1865/66.
83. Muhamed-bega Kopčića iz Akhisara (Prusca), uz Teskeredžića džamiju, iz 1282 = 1865/66.
84. Derviš-age Subašića, uz Jeni džamiju, iz 1283 = 1866/67.
85. Našir-beg-efendije Stambolije, šefa finansija uz Hadži Ali-begovu džamiju, iz 1283 = 1866/67.
86. Hadži-Dede Hadžiselimovića, uz Kahvicu džamiju, iz 1284 = 1867/8.
87. Aziz-bega, mulazima bosanskog valije, uz Kahvicu džamiju, iz 1284 = 1867/68.
88. Šejh Isamudin-efendije Pandže, u Potur-mahali, iz 1285 = 1868.
89. Sulejman-bega Miralempašića u Vitezu, iz 1285 = 1865/66.

90. Ahmed-bega Kurbegovića iz Prusca uz Jeni džamiju, iz 1285 = 1868/69.
91. Bekira Ahmedspahića, uz Varošku džamiju, iz 1286 = 1869/70.
92. Hadži Hasana, sina Derviš-bega Hasanpašića, na Derventi, iz 1286 = 1869/70.
93. Hadže Zulejha-hanuma Miralempašić-Teskeredžić, uz Teskeredžića džamiju, iz 1286 = 1869/70.
94. Ibrahim-efendije Novalije, u Potur-mahali, iz 1292 = 1875/76.
95. Ali-bega Hasanpašića, uz Hadži Alibegovu džamiju, iz 1292 = 1875/76.
96. Muhamed-efendije, muderisa, uz Lončaricu džamiju, iz 1292 = 1875.
97. Hazim efendije Korkuta, muftije, uz Lončaricu džamiju iz 1294 = 1877/78.
98. Mehmed-bega Jusufbašića, uz Jeni džamiju, iz 1294 = 1877/78.
99. Lutfulah-efendije Čišića iz Prusca, u Potur-mahali, iz 1295 = 1878/79.
100. Hadži Hasana, sina Avdibega, uz džamiju u Vitezu, iz 1295 = 1878/79.
101. Abdulah-efendije Ćemalovića, muderisa, uz Lončaricu džamiju, iz 1296 = 1879/80.
102. Hadži Ibrahim-efendije Hadžiabdića, uz Lončaricu džamiju, iz 1296 = 1879/80.
103. Hamid Rašid-bega Teskeredžića, uz Teskeredžića džamiju, iz 1298 = 1880/81.
104. Šejh hadži Mustafa Nijazi, na Derventi, iz 1300 = 1882/83.
105. Šejh Salih-efendije, na Derventi, iz 1312 = 1894/95.
106. Ibrahim-efendije Kundurovića, kadije, na Derventi, iz 1333 = 1914.
107. Hazim-efendije Korkuta, uz Lončaricu džamiju, iz 1339 = 1920.
108. Ahmed-Munib-efendije Korkuta, uz Lončaricu džamiju, iz 1343 = 1924.
109. Asim efendije Korkuta, uz Lončaricu džamiju, iz 1358 =

1.

A NATPISI NA SAKRALNIM SPOMENICIMA

DŽAMIJE

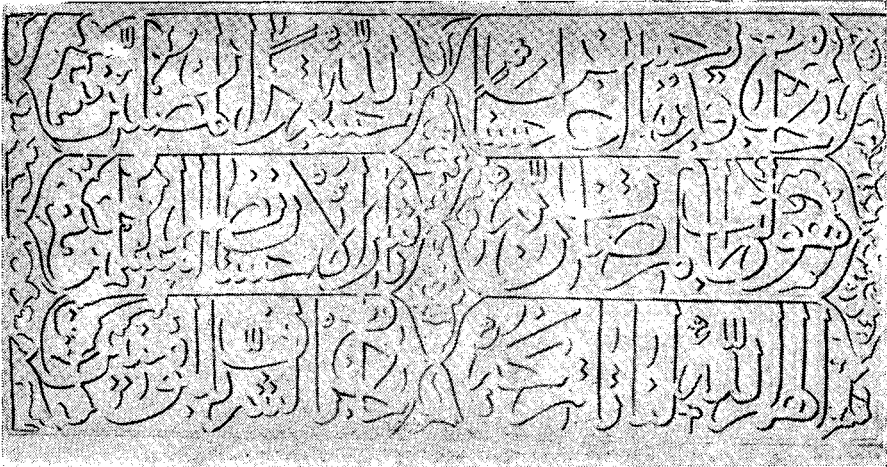
956 = 1549/50.

NATPIS NA HASAN-AGINOJ (JENI) DŽAMIJI

Ovaj natpis u stihovima na arapskom jeziku isklesan je na kamenoj ploči, veličine 49 × 94 cm, uzidanoj nad glavnim ulazom u džamiju. U kronogramu se vješto prepliću biljni crnamenti tako da natpis u cjelini ostavlja utisak lijepog ornamenta. Pismo krupan i

lijep nesh. Tekst natpisa prvotno je bio pozlaćen, dok je sada obojen bijelom, a njegova podloga plavom bojom. Slova izbočena i mjestimično vokalizirana.

I z d a n j a: Evliya Čelebi, *Seyahatname* V, 1315, str. 443 (posljednji stih natpisa). Up. Š. Sejfudin Kemura, *Iz Sejahatname Evlija Čelebije*, Glasnik Zemaljskog muzeja XX, 1908, str. 193; Mehmed Mujezinović, *Turski natpisi XVI vijeka iz nekoliko mjesta Bosne i Hercegovine*, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskaih naroda pod turskom vladavinom sv. III—IV, str. 461—162.

Tekst natpisa:

جامع قد بنا اغا حسناً	حسبة لله دار الصلّين
هو طالب لرضات ربه	ناشر الاحسان نصير المسلمين
الهم الله لنا تاريخه	جامع بالشرف بالمؤمنين

Prevod:

»Ovo sastajalište sagradio je Hasan-aga, kao dobro djelo,
Za Božju ljubav da služi kao bogomolja.

On (dobrotvor) traži Božje zadovoljstvo,
Čini dobra djela, pomaže muslimane.

Bog nam nadahnu njezin kronogram:

»Časno sastajalište vjernika.«

Hidžretska 956. godina, to jest godina gradnje džamije izražena je u ebdžedu, a dobivamo je zbrajanjem broječane vrijednosti slova kronostiha: $\text{ب} = 2 + 70 = \text{ع} = 120 + 3 = \text{م} = 3 + 3 = \text{آ} = 3 + 3 = \text{ج} = 3$

= 4 + 2 ل = 60 + ش = 300 + ر = 200 + ف = 80 + و = 6 + 2
 ن = 100 + ي = 10. Ukupno: 956 (Počinje 30. I 1549 — 19. I 1550).

Dok je natpis kaligrafski i dekorativno sasvim uspio, dotle se u njemu nalaze izvjesne gramatičke i stilističke nepravilnosti. Takvi stilski neuspjeli su stihovi prvi i posljednji. Ostali dio kronograma kao da je kopija natpisa sa Gazi Husrev-begove džamije u Sarajevu, jer su tu upotrebljene gotovo iste riječi. To nam daje povoda da ustvrdimo da sastavljač ovog natpisa nije bio dobar stilista, pa se poslužio stilski veoma uspješnim kronogramom Gazi Husrevbegove džamije.

O osnivaču džamije Hasan-agi ništa поближе ne znamo, ali nam titula »aga« ukazuje da je bio neki funkcioner, a možda i dizdar travničkog starog grada.

Hasan-agina džamija situirana je zapadno od travničke tvrđave. Karakterizira je centralni prostor kvadratičnog oblika sa stranicama od 9,5 m, natkriven kupolom. U svim elementima džamije, a posebno u trompama, minberu i mahfilu ispoljena je elegancija i čistoća formi. Ograda minbera i mahfila su izvedene od perforiranih ploča sa šestokrakim zvjezdicama. Unutrašnjost džamije je ranije bila ukrašena biljnim i orijentalnim ornamentima, koji su prekrećeni 1927. godine prilikom renoviranja objekta. Pred džamijom se nalazio trijem sa četiri kamena stuba i tri manje kupole, a što je uklonjeno 1927. g. kada su prizidane današnje prostorije, koje narušavaju estetski izgled spomenika.

Godine 1857. zabilježio je Ivan Kukuljević-Sakcinski da je Jeni džamija, navodno, nekada bila crkva sv. Katarine, za kojim su se povelili i još neki autori. Arhitektonske osobine džamije, međutim, jasno pokazuju da objekat nije mogao biti crkva. Vidi opširnije: Dr. S. Alečković, *Je li Jeni džamija u Travniku kada bila crkva*, Kalendar »Narodna uzdanica« IX, 1941, str. 131—134.

Hasan-agina džamija poznata je pod imenom Jeni (= Nova) džamija, po čemu zaključujemo da se na ovom mjestu i prije 1549. godine nalazila džamija.

Uz džamiju je sa sve četiri njezine strane prostranije groblje sa oko pedeset pari nadgrobničkih spomenika. Južno od džamije je i turbe Abdulah-paše Defterdarije, bosanskog namjesnika. (vidi natpis 31).

2.

998 = 1589/90.

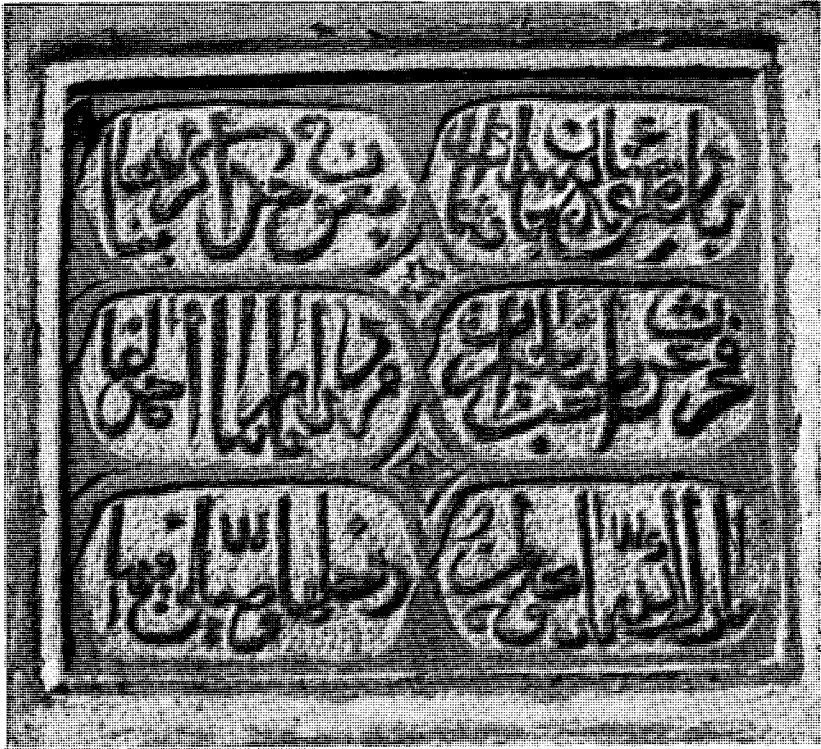
NATPIS NA AHMED-AGINOJ DŽAMIJI U VITEZU

Kronogram u stihovima na perzijskom i arapskom jeziku isklešan je na kamenoj ploči, veličine 50 × 50 cm, uzidanoj nađ glavnim ulazom u džamiju. Podloga natpisa obojena bijelo, a slova premazana

crnom bojom. Pismo slab i neispisan nesh. Slova izbočena i kod nekih nedostaju dijakritički znakovi.

I z d a n j a: Mehmed Mujezinović, *Turski natpisi XVI vijeka iz nekoliko mjesta Bosne i Hercegovine*, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom sv. III—IV, 1953. str. 480—481.

Tekst:

بعون خدا کرد بناها	بان مؤمنان سد جای اثنا
مرد دانا بنام احمد اغا	فیخو غزات صاحب خیرات
دخلها وصلی فیها	بارک الله تاریخه رهن

Prevod:

»Časno mjesto vjernika,
Sagradio je, Božjom pomoći,
Ponos boraca, dobrotvor,

Mudri čovjek, po imenu Ahmed-aga,
Neka Bog blagoslovi njezin kronogram »i onog,
Koji uniđe i pomoli se u njoj (džamiji).«

Godinu gradnje džamije, odnosno h. 998. dobićemo kada zbrojimo broječanu vrijednost riječi: «ولن دخلها و صلى فيها» Evo toga zbiru: $2 \text{ و} = 12 + 3 \text{ ل} = 90 + \text{م} = 40 + \text{ن} = 50 + \text{ذ} = 4 + \text{خ} = 600 + 2 \text{ ه} = 10 + 2 \text{ آ} = 2 + \text{ص} = 90 + 2 \text{ ك} = 20 + \text{ف} = 80$. Ukupno: 998 (Počinje 10. XI 1589 — 29. X 1590).

Ahmed-agina džamija nalazi se u Vitezu, na putu Travnik—Sarajevo i predstavlja interesantnu građevinu. Zidana je od lijepo klesanih kvadera tvrdog i mekog kamena, od kojih se na mnogima vide udubine s tragovima olova. Ima kvadratnu osnovu sa stranicama 10,5 m.

U kronogramu se, kako vidimo, kaže da je objekat podigao Ahmed-aga, dok narodna predaja pripisuje osnivanje džamije nekom Ibni Sinanu, kojemu je od strane cara naređeno da na ovom mjestu u kratkom roku sagradi džamiju. Ibni Sinan je, međutim, porušio jedan navodno, rimski most i od njegova materijala podigao bogomolju. Car je kaznio Ibni Sinana što je porušio most.

Na osnovu ove predaje, a s obzirom i na udubine s tragovima olova u materijalu, od kojeg je sagrađena džamija, moglo bi se pretpostavljati da je u ovu svrhu upotrijebljen materijal sa starog mosta kod Han Divjaka (1,5 km zapadno od Viteza), a čiji su se obrušeni obalni stubovi mogli vidjeti još do potkraj prošlog stoljeća.

Predaja o Ibni-Sinanu može se dovesti u vezu sa osnivačem Ahmed-agom, kojeg kronogram spominje na taj način da je Ahmed-aga bio sin Sinanov (Ibni Sinan), pa bi, prema tome, oba imena mogla označavati jedno te isto lice.

Oko džamije je groblje sa otprilike 30 pari nadgrobnih spomenika, a među ovim i nekoliko nišana lijepih oblika iz XVIII stoljeća.

3.

1171 = 1757/58.

NATPIS NA DŽAMIJI MEHMED-PAŠE KUKAVICE

Kamena ploča na kojoj je isklesan ovaj kronogram nalazila je na džamiji Mehmed-paše Kukavice, na mjestu današnje Hadži Ali-begove džamije u Gornjoj čaršiji. Kronogram na turskom jeziku ispisan je u sedam redaka. Pismo: krupan i lijep nesh. Ploča se danas čuva u zgradi bivše Fejzije medrese.

Tekst:

ماله عاليشاه قد نيله آصف عاليجناب
 بو عباد تكاهي يايدي ايلسون الله مشاب
 حق تعالي غرقه غفران ايده رحمت قيمله
 باعث و بانيسنه هر دم الى يوم الحساب
 قل ادغاميله بري چقدي ديدى تاريخك

اوله عاليشاه قد نيه جنت ماوا ماب

سنه ١١٧١

Prevod:

»Visoki Asaf sa imetkom kojeg je postigao?
Podigao je ovu bogomolju, neka ga Alah nagradi.
Istiniti i Uzvišeni neka primi u more oprosta i obaspe milošću
Dobrotvora sve do dana suđenja.
Odbijajući jedan reče mu kronogram:
Neka je visokom dobrotvoru utočište u raju.
Godina 1171« (Počinje 15. IX 1757).

Hidž. 1171. godina ispisana je brojkama ispod teksta kronograma, dok nam posljednji polustih daje zbir 1172, a u tom tekstu je sadržana godina u ebdžedu. Međutim, od zbira 1172 treba oduzeti 1, kako to i autor napominje u pretposljednem stihu. Prema tome, obračun hidž. 1171. godine izgleda ovako: $6 \text{ آ} = 6 + 2$ و = $12 + 2$ ل
= $60 + 3 \text{ ه} = 15 +$ ع = $70 +$ ي = $20 +$ ش = $300 +$ ق = $100 +$
د = $4 + 2$ ن ت = $400 + 2$ م = $80 +$ ب = 2. Ukupno:
1172—1 = 1171.

Džamija Mehmed-paše Kukavice nalazila se na mjestu današnje Hadži Ali-begove džamije. Izgorjelo je u velikom požaru Travnika 1856. i istom 1867. godine obnovio ju je Hadži Ali-beg Hasanpašić, pa je od tada, pa sve do danas, poznata po novom dobrotvoru kao Hadži Alibegova džamija. Pretpostavlja se da je od prvotne Kukavičine džamije ostala jedino munara.

O Mehmed-paši Kukavici i njegovim zadužbinama vidi: A. Bejtić, *Bosanski namjesnik Mehmed-paša Kukavica i njegove zadužbine u Bosni*, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom VI—VII, 1956—1957, str. 96.

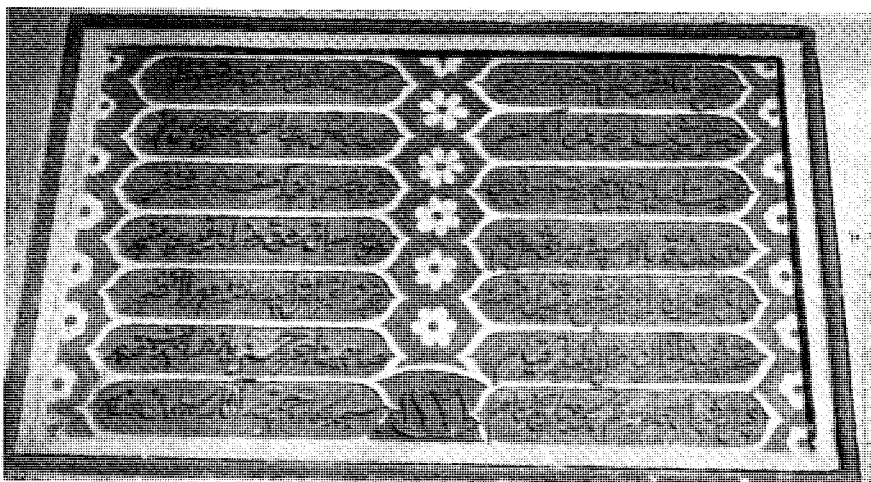
4.

1231 = 1815/16.

NATPIS NA SULEJMANIJI DŽAMIJI

Kamena ploča, veličine 100×50 cm, sa ovim natpisom uzidana je nad glavnim ulazom u džamiju. Kronogram u pjesmi na turskom jeziku smješten je u 14 elipsastih polja. Natpis je na uzdužnim stranama i kroz sredinu ukrašen cvjetovima. Pismo: sitan i lijep nesh-talik.

Tekst:

صبح صادقین طلوع ایتدی بو دمده بو وزیر
 مهروش بو عالمه اول صالدى پر تو بینظیر
 یمنله تشریف ایدنجه بلده آرامنه
 کوردی کامل مسجدین احیایه محتاج عن ضمیر
 هیئت اصلینه فایق صورت احسن قودی
 خیر بانسی وزیر آصف روشنضمیر
 تاتملدن قد بالا سینه ویردی شکل تام
 بلده و سواقی شوق و نور ایله قیلدی منیر
 باق شورعنا طرزینه هم شمع و قندیل وضعنه
 نجه پرتو پاش ایدر ماتند مهر لا نظیر
 خطبه منبر اذان محفل اولدوچه قیام
 صاحبینه اجر و حسنی یازدر ای رب قدیر
 قیل رشیدا سجده و هم مسجده تاریخ تام

سجدہ کاہ جید اثار سلیمان وزیر

سنہ ۱۲۳۱

Prevod:

»Na obzorju istinske zore pojavi se jedan vezir
Čija se ljubav prosu po ovom svijetu i zasja nevidljivim sjajem.
Sa srećom je posjetio ovaj grad i u njemu se nastanio,
I odluči u svom srcu da obnovi oronulu Čamiliju džamiju.
Njezinom prvotnom obliku dađe novi sjaj.

Taj veliki dobrotvor poput Asafa i raspložena srca.

Od temelja do vrha sagradio je džamiju u novom obliku,
I tako je ukrašio čaršije grada i osvijetlio.

Pogledaj ovu lijepu građevinu, njezine svjetiljke i kandilje,
Slične jednom neviđenom pečatu koji daje sjaj.

Dokle god se u njoj drže propovijedi i mujezin poziva na
molitvu,

Neka Svemogući tvorac udjeljuje nagradu dobrotvoru.

Rešide, padni ničice (pomoli se) i reci džamiji potpuni
kronogram

Ovo je mjesto gdje se vjernici ničice spuštaju i vrijedan
spomenik vezira Sulejmana.

Godine 1231.«

I u ovom kronogramu godina obnove džamije isklesana je broj-
kama ispod teksta, a izrečena je i u riječima u ebdžedu, gdje zbir
brojčane vrijednosti slova iznosi 1231: 2 س = 120 + 2 ج = 6 + 2 د
= 8 + 2 ه = 10 + 4 آ = 20 + 4 ی = 4 + 3 ی = 30 + 2 ث = 500 + 2 ر
= 400 + 2 ل = 30 + 4 م = 40 + 2 ن = 50 + 2 و = 6 + 2 ز = 7. Ukupno
1231. (Počinje 3. XII 1815 — 20. XI 1816).

O autoru natpisa Rešidu nemamo bližih podataka.

Sulejmanija džamija nalazi se u Donjoj čaršiji i svojim kon-
struktivnim rješenjem izdvaja se od ostalih džamija u našim kraje-
vima. U osnovi je izdužena četvorina sa pridodatim trijemom. Ima
tri etaže. U prizemlju se nalazi kameni bezistan sa deset dućana
unutra i dvanaest na vanjskoj strani — južnoj i zapadnoj. Sa ove
dvije strane bezistan zatvara trijem sa nizom niskih stubova sa vrlo
plitkim lukovima.

Unutrašnjost džamije ukrašena je lijepim rezbarenim namje-
štajem od drveta: ukrašenim drvenim stubovima i stropom sa kaseti-
ranim romboidima. I vanjska fasada je ukrašena biljnim ornamen-

tima, pa je otuda džamija u novije vrijeme i dobila ime »Šarena džamija«.

Iz natpisa vidimo da je 1815/16. godine Sulejman-paša Skopljak obnovio ovu džamiju. Na tom mjestu je postojala, po svoj prilici, još od druge polovine XVI stoljeća, pa do 1757. godine džamija poznata po osnivaču kao Gazi-agina džamija. Prema jednoj ispravi, nju je spomenute godine obnovio Sopa-Salan Ćamil-paša, bosanski namjesnik, pa je otuda dobila ime Ćamilija džamija. Godine 1815. džamija je bila oronula, kako se to vidi i iz natpisa, pa je obnavlja Sulejman-paša, odkada se ona naziva Sulejmanijom.

Džamija je djelomično oštećena i u II svjetskom ratu prilikom bombardovanja Travnika 1944. g. i popravljena je u ljeto 1945. Dekoracije na vanjskoj fasadi obnovljene su 1962. godine.

Dimenzije džamije s vanjske strane su 28×16 m.

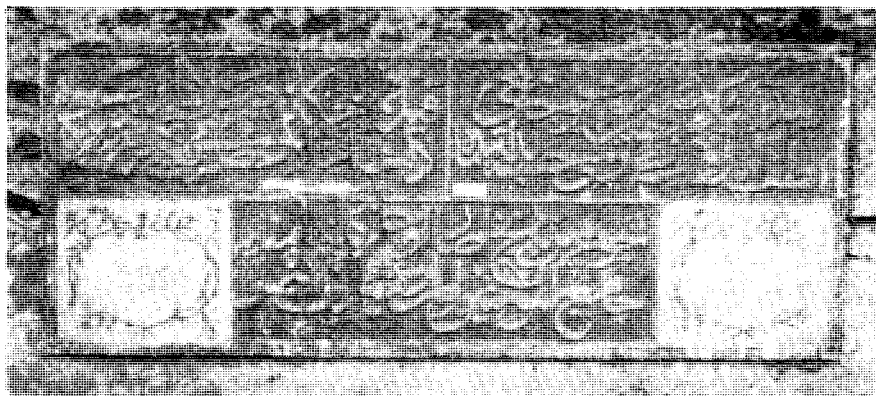
5.

9. zilhidže 1245 = 1. VI 1830.

NATPIS NA DŽAMIJI KOD TOPHANE

Ovaj kronogram u pjesmi na turskom jeziku isklesan na kamenoj ploči, veličine 23×58 cm, danas se čuva u Lapidariju Zavičajnog muzeja u Travniku, a prvotno se nalazio na džamiji kod Tophane. Pismo: lijep i krupan dželi-nesh.

Tekst:

ایلدی بنیاد علی نامق پاشا بو جامعی
 قیل نماز پنجگانه هم سلامیه صلوة
 لطف ایدوب نظارتنی حسبه لله ایدہ

ذات اخلاف عظامي يعني كيم هر بر ولاة
 جوهرين تاريخ اصار اوچار كلنجه نامنه
 جامع المؤمنين اولشدر زهى بيت الصلوة
 ١٢٤٥ سنة
 اثر خامه مير موسى كاظم

Prevod:

»Ovu džamiju sagradio je Ali Namik-paša,
 Da bi se u njoj obavljalo pet dnevnih molitvi.
 Neka učine dobro i u ime Boga je uzdrže
 Svi veliki namjesnici budućih pokoljenja.
 Sa prispjećem trojice izađe njezin dževher kronogram:
 »Džamija vjernika postade lijepa kuća za molitvu«
 9. zilhidže godine 1245« (= 1. VI 1830).

Sastavio Mir Musa Ćazim

Godina kronograma izražena je u tzv. dževher-kronogramu gdje treba da zbrojimo brojčanu vrijednost slova sa dijakritičkim znakovima: ج = 3 + 2 ن = 100 + 3 ی = 30 + ز = 7 + ب = 2 + 2 ت = 2 + 2 = 800 + ش = 300.

Ukupno: 1242. Ovom zbiru treba da dodamo 3, što zahtijeva i autor u pretposljednem stihu. Prema tome, konačni zbir kronograma je: 1242 + 3 = 1245. godina.

Džamija kod Tophane bila je situirana na mjestu isusovačke gimnazije nedaleko od vezirskog konaka na desnoj obali Lašve. Sagradio ju je Ali-Namik-paša 1830. godine za vrijeme svoga namješnikovanja u Bosni (18. VIII 1828 — 27. VI 1831).

O izgledu objekta nemamo nikakvih podataka.

6.

NATPIS O OBNOVI MUSLIHUDINOVE (TESKEREDŽIĆA)

DŽAMIJE

Prepis kronograma sačuvao se u Zbirci (Divanu) pjesama samog autora natpisa Fadil-paše Šerifovića, koji se danas nalazi u Orijentalnom institutu u Sarajevu. Kronogram je u pjesmi na turskom jeziku.

Tekst:

خوابه وارمشدی عبادتگاه اساسندن
شب و روزی ایدی بو اهل برّه منتظر حقا
ایدوب بنیاده حمدی بك ایله درویش بك همت
موفق قیلدی اول خاندانی ایتدیلر انشا
آنی تجدید ایدرکن ویودیلر خیریه عنوان
دنیلر فیضاب اولسون ایکی عالمده لایحضا
صلوة خمسده بانیلری مظهر اولور دائم
دعای خیره کیم صرف ایتدیلر سیم وزری آکا
منارنده مؤذن ایلدی فاضل ندا تاریخ
یایلدی مصلح الدین معبدی رسم متین بالا
۱۲۸۰ سنه

Prevod:

»Ova bogomolja bijaše potpuno oronula,
I danonočno je očekivala svoga dobročinioca,
A koju obnoviše Hamdi-beg i Derviš-beg,
Pa im se tako ispuni želja.
Ovim djelom dadoše primjer i drugima,
Neka im je zato obilna nagrada na oba svijeta.
I neka se za dobrotvore na pet dnevnih molitvi
Čini dova, jer utrošiše srebro i zlato.
Fadile, sa munare je mujezin objavio dovršenje gradnje:
Sagradi se visoka i čvrsta Muslihudinova bogomolja
Godina 1280«.

Ispod kronograma je brojkama ispisana hidž. 1280. godina, a tu godinu dobićemo ako zbrojimo vrijednost slova posljednjeg polustiha: 5 ی = 50 + 4 آ = 4 + 3 ب = 6 + 4 ل = 120 + 3 د = 12 + 4 م = 160 + ص = 90 + ح = 8 + 2 ن = 100 + ع = 70 + ر = 200 + س = 60 + ت = 400.

Ukupno: 1280 (Počinje 18. IV 1863 — 5. VI 1864).

Kako vidimo, kronogram je spjevao FADIL. To je pjesnički pseudonim Muhamed-paše Šerifovića. Rođen je u Sarajevu 1808.

godine i službovao je najprije kao kadija u Sarajevu i Beogradu. Kasnije je postao zapovjednik spahija i muteselim u Sarajevu. Umro je 1883. godine u Carigradu. Pjevao je na turskom jeziku i od njega nam se sačuvao Divan. Među njegovim pjesmama nalazi se i prilično velik broj kronograma.

Muslihudinova ili Teskeredžića džamija nalazi se u Potur-mahali. Osnova džamije je kvadrat sa stranicama 9 m, a čiji centralni prostor je natkriven kupolom. Trijem džamije danas ima obični krov, koji drže četiri kamena stuba. Ulaz u džamiju je na svod. Kada su je 1863/64. godine obnovili Teskeredžići Hamdi-beg i Derviš-beg, prozvana je Teskeredžića džamijom, po tom imenu je i danas među mještanima poznata.

Uz džamiju je groblje sa dvadesetak pari vrijednih i lijepo izvedenih nadgrobnih spomenika. Ovdje su sahranjeni travnički kadija i muftija Mehmed Čohadžić, poznat pod pjesničkim pseudonimom Džudi, kao i njegov sin Mustafa-Enisi Čohadžić. (Vidi ovdje natpise br. 60 i 66).

7.

1280 = 1863/64.

NATPIS NA KONATORSKOJ DŽAMIJI

Kronogram u pjesmi na turskom jeziku isklesan je na kamenoj ploči, veličine 100 × 35 cm, uzidan je iznad ulaza u džamiju. Pismo: dosta slab i zbijen nesh.

Tekst:

مظهر نور الهی بو محل اهالی کیم
ایلدی تجدید اساسندن بور عنا جامعی
مطلع ماه سعادتدر کشوده پنجری
مهبط نور الهیدر او سقف لامعی
چون ویره شاح منارنده مؤذن بو ندا
کل کبی ایلو شکفته کوش قلب سامعی
عمر شان مزداد اوله توفیق حق و رفیق
حشره دک معمود ایده بو خیر لطف نافی
حازما از غیب دو هاتف کلوب تاریخ دیدی

طرح ... اهالی ایتدی انشا جامعی

۱۲۸۰ سنه

Prevod:

»Ovu lijepu džamiju, odraz Božjeg svjetla,
Iz temelja su obnovili stanovnici ovog kraja,
I ponovno je kroz njezine prozore zasjao mjesec sreće,
Pa ju je potpuno ispunilo Božje svjetlo.

Kada mujezin sa munare slične grani oglasi molitvu,
Srca vjernika se razviju kao ruža.

Neka je Istiniti održi do sudnjeg dana.

Hazime, dvojica neviđenih prispjeli su i rekoše joj kronogram
(... nečitko), Džematlije obnoviše džamiju.

Godine 1280 (18. IV 1863 — 5. VI 1864).

Konatorska džamija nalazi se u centru grada. To je manja obična građevina sa veoma strmim krovom od daske na četiri vode. Ima drvenu munaru a nema uobičajenog trijema. Sada je u ruševnom stanju.

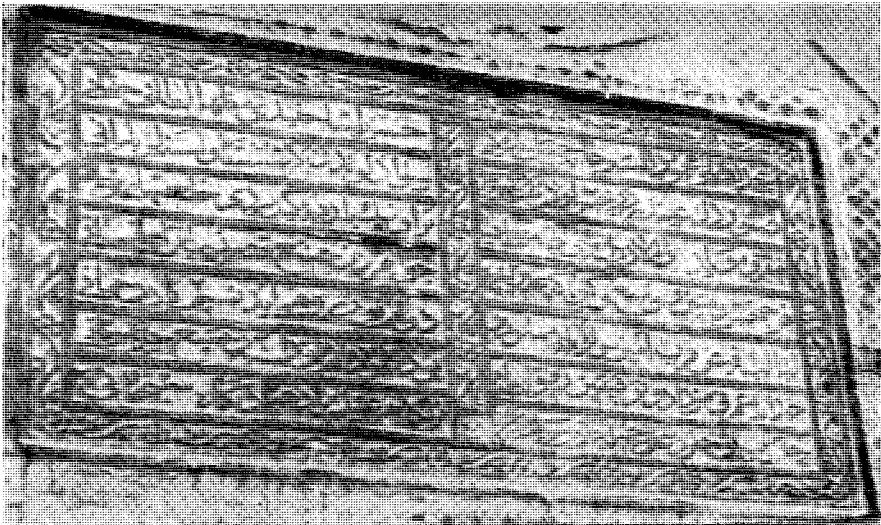
8.

1282 = 1865/66.

NATPIS NA HADŽI ALI-BEGOVOJ DŽAMIJI

Ovaj natpis nalazi se na kamenoj ploči, veličine 52 × 90 cm, uzidanoj iznad ulaza u džamiju hadži Ali-bega Hasanpašića u Gornjoj čaršiji. Kronogram u pjesmi na turskom jeziku isklesan je u 14 četvornih polja, oivičen je sa sve četiri strane frizom vitica sa šesterolatičnim rozetama. Pismo: ispisan i lijep nesh. Slova izbočena i mjestimično vokalizirana.

Tekst:

بحمد الله او محمود السیر حاجی علی بك كیم
 حسن پاشا حفیدی مظهر الطاف حقایی
 صنوردك عیندر زر بخش ارلان کف کهر بارای
 سواد لوئدن کر شسته اولسه ایر بارانی
 مقور و مولد و الادہ ایتدی جامعی احیا
 تواونیک بلده به کیدردی خلعتهای نورانی
 فرحبخش و متین و واسع و کویاکه عدن ایچره
 جواهردن مصنع قصر زیب افزای انسانی
 لبالب فیض قرب امیز مولا ایله مملودر
 دوام اوزره همی اید نسیم باد رحمانی
 خدا یا عمرانی مزداد و توفیقین رفیق ایله
 بو دکلو دائم اولسون منبع خیرات ربانی
 چقوب اوچار دعا و جمیله حازم سویلدی تاربخ
 تزکاه عنایت باد عباد تکاه سبحانی
 سنه ۱۲۸۲

Prevod:

»Hvala Bogu, što taj plemeniti hadži Ali-beg,
 Unuk Hasan-pašin, odraz dobrote Istinitog.
 Čije ruke sipaju zlato i dragulje
 Poput crnih oblaka koji prosiplju kišu
 U svom rodnom mjestu obnovi džamiju,
 I tako grad Travnik zaodje u nove svijetle odore.
 To je čvrsta i prostrana građevina koja povećava raspoloženje.
 Rekao bi da je dvorac raja Adn, koji je ukrašen draguljima.
 S kraja na kraj je ispunjena Božjom dobrotom,
 Pa nek u njoj stalno zrači povjetarac milosti
 Bože, poživi dobrotvora i neka mu je Božja uputa stalni drug.
 Ovako vrijedan izvor Božje dobrote nek je vječan.

Izađoše trojica, a Hazim joj u dovi i lijep kronogram izreče:
Bogomolja Slavljenog neka je uvijek pomognuta.

Godina 1282«.

Godina 1282, odnosno godina obnove džamije ispisana je sitno brojkama u frizu, i to u donjem dijelu njegovom koji se provlači kroz sredinu ploče, a istodobno je izražena i sadržana i u ebdžedu. Autor naglašava da od ukupnog broja brojčane vrijednosti slova posljednjeg polustiha treba odbiti tri da bi tako dobili 1282. godinu.

Evo toga obračuna: $3 \text{ ن} = 150 + 3 = 7 + 3 = 30 + 2 \text{ ل} = 40 + 6$
 $\text{ا} = 6 + 2 \text{ ه} = 10 + 2 \text{ ع} = 140 + 2 \text{ ي} = 20 + 2 \text{ ت} = 800 + 3 \text{ ب}$
 $= 6 + 2 \text{ د} = 8 + 3 \text{ س} = 60 + 3 \text{ ح} = 8.$

Ukupno: $1285 - 3 = 1282$ (Počinje 27. V 1865 — 15. V 1866).

Hadži Ali-begova džamija u Gornjoj čaršiji nalazi se na mjestu gdje se ranije nalazila džamija Mehmed-paše Kukavice (sagrađena 1759. g. Vidi ovdje natpis br. 3). Kukavičina džamija izgorjela je 1856, pa ju je istom 1865/66. godine ponovo podigao hadži Ali-beg Hasan-pašić, otkada je objekat dobio njegovo ime. Uz džamiju je h. Ali-beg sagradio sahat-kulu i česmu.

Po veličini unutrašnjeg prostora ($15,75 \times 16,75$ m i debljinom zidova 80 cm) po smještaju musandare i nekim drugim elementima, hadži Ali-begova džamija je slična Sulejmaniji (šarenoj) džamiji. Jedino kod nje nema bezistana ispod, ni predvorja ispred objekta.

U groblju uz ovu džamiju nalazi se nekoliko vrijednih nadgrobnih spomenika, a među njima i nišani dobrotvora hadži Ali-bega (vidi natpis br. 95).

9.

Godina 1903.

NATPIS NA LUKAČKOJ DŽAMIJI

Iznad ulaza u Lukačku džamiju nalaze se dvije kamene ploče sa tekstovima na arapskom i turskom jeziku.

Na gornjoj ploči je lijepim i krupnim nesh pismom ispisan sljedeći tekst iz Kur'ana:

ان الصلوة كانت على المؤمنين كتاباً موقوتاً

Prevod: »Vjernicima je propisano da molitvu obavljaju u zato određena vremena.« (Kuran:)

Ispod ovog teksta je na drugoj kamenoj ploči isklesan dosta slabim nesh pismom kronogram o obnovi džamije. Tekst na turskom jeziku glasi:

مرعش پاشا حرمی مرحومه نك انشا كرد می اولوب ۱۰ ایلول
 ۱۹۰۳ سنه تاریخده سرزده ظهور حریق عظیم القما نار شدید
 و محترق اولان تراونیک شهرینی شریف بیور آن آوستریا
 و مجارستان و بوسنه و هر سگ مدیری عالیسی اصالتلو
 بارون استفان بور یانی حضرتلرینک امر عالی اجرا و احیا بیور لمشدر .

Prevod:

«Ovu džamiju koju je podigla supruga Meraš-paše, zadesio je 10. ejlula (10. IX) 1903. godine veliki požar, nakon čega je, prilikom posjete Travniku, omogućio da se obnovi njegova ekselencija baron Stefan Burijan, poglavar mađarski, austrijski i bosansko-hercegovački.»

Lukačka džamija locirana je u ulici Maršala Tita. To je manja građevina sa malim trijemom čiji krov nose četiri željezna stuba kod kojih su kapiteli i baze ukrašeni. Sagradila ju je žena Meraš-paše, bosanskog namjesnika, a 1903. nakon požara obnovio je Burijan, kako to saznajemo i iz ovog natpisa. Džamija nema munare, a danas služi kao izložbeni paviljon.

Lijevo od ulaza u džamiju nalazi se malo groblje sa deset pari vrijednih nadgrobnih spomenika.

B. NATPISI NA PROFANIM SPOMENICIMA

MEKTEBI

10.

1241 = 1825/26.

NATPIS NA MEKTEBU ŠERIF SELIM-PAŠE

U Titovoj ulici, u Gornjoj čaršiji, nalazila se sve do 1958. g. zgrada u kojoj je bio smješten mekteb Šerif Selim-paše. Iznad ulaza u mekteb nalazila se uzidana kamena ploča, veličine 35 × 60 cm, sa natpisom u prozi na arapskom jeziku:

Tekst:

صاحب الخیوات و الحسنات الساعی بالاخلاص الی سمت المبروات
 باحسن النیات شریف سلیم پاشا الوالی بایات بوسنه

صانها الله عن الافات ابن المرحوم والنفور يوسف بك
 من السلالة الطاهرة الاوردنوسيه غفرالله ذنوبه و
 والديه و لاجداه الكرام من هجرة من له العز و الشرف
 ١٢٤١ سنه

Prevod:

»Dobrotvor Šerif Selim-paša, sin umrlog Jusuf-bega, iz časne porodice Evrenos (Evrenos-zade), valija u Bosni, neka je Bog sačuva od svih nesreća, uvijek je iskreno činio dobra djela. Neka Bog oprost grijehe njemu i njegovim časnim precima. Godine 1241. po Hidžri časnog pejgambera.« (Godina 1241. počinje 16. VIII 1825 — 4. VIII 1826).

Zgrada mekteba o kojem govori kronogram nalazila se u Titovoj ulici br. 36, u Gornjoj čaršiji. To je bila manja jednostavna zgrada od bondruka, gdje je na spratu bio smješten mekteb, a u prizemlju zgrade dućani. Mekteb je podigao Evrenos Šerif Siri Selim-paša, koji je 28. novembra 1822. g. postavljen za bosanskog valiju i na tom položaju ostao do 12. maja 1826. g. Zgrada mekteba, koja je inače bila dotrajala porušena je 1958. godine prilikom regulacije ovog dijela grada.

MEDRESE

11.

1117 = 1705/706.

NATPIS SA ELČI-IBRAHIM-PAŠINE MEDRESE

Nad mihrabom džamije u Fejziji medresi nalazi se uzidana kamena ploča, veličine 150 × 60 cm, sa natpisom o gradnji Elči-Ibrahim-pašine medrese. Ploča se prvotno nalazila na zgradi pomenute medrese. Natpis u pjesmi na turskom jeziku isklesan je u dvanaest četvornih polja.

Izdanja: Alija Bejtić, *Elči hadži Ibrahim-pašin vakuf u Travniku*, Sarajevo 1942, str. 22 (Prepis natpisa u transkripciji i prevod).

Tekst:

حضرت پاشایه اولوب لطف حق
 اسم مسما سنی اولدی احق

حضرت ابراهيم اولدى مسما
 ياندى بوكون ايخره نيجه بيت حق
 ملك فنا ايچره بوكون زاهدا
 صوفيه طعن ايلمه توحيديه باق
 زهد و تقوى اوله درسين تمام
 كل كاهى بو مدرسه ده ال سبق
 مدرسه و تكيه ايچون اول وزير
 ديدى كه تاريخنى اخرده باق
 استين ايسه ك خدا نشأ سين
 كل اثرى باب ابراهيم باق

سنه ۱۱۱۷

Prevod:

»Gospodinu paši ukazana je Božja milost,
 Kojem je njegovo ime dolično,
 Jer je imenjaka (vjerovjesnika) hazreti Ibrahima.
 Na ovom svijetu je podigao više džamija,
 O pobožnjače, na ovom prolaznom svijetu danas,
 Ne napadaj dervise, razmisli o tevhidu
 Ako želiš postići potpunu pobožnost i asketizam,
 Dođi ponekad u ovu medresu i uzmi lekciju
 Kronogram koji je za medresu i tekiju izrekao vezir
 Pogledaj na kraju:
 Ako želiš božanstveni osjećaj,
 »Dođi i pogledaj Ibrahimova vrata.
 Godina 1117«.

Godina gradnje medrese izražena je i u ebdžedu u riječima:
 ک ل آ ت ر , kako se to vidi iz zbira brojčane vrijednosti
 slova toga teksta: ک = 20 + ل = 30 + 4 آ = 4 + ت = 500 + 2 ر
 = 400 + 4 ب = 8 + ه = 5 + 2 ی = 20 + م = 40 + ق = 100.

Ukupno: 1117 (Počinje 25. IV 1705 — 14. IV 1706).

Elči Ibrahim-pašina medresa nalazila se u neposrednoj blizini
 zgrade Fejzije medrese u mahali Osoju. To je bila prizemna, drvena

građevina u obliku trougla s malim dvorištem u unutrašnjosti. Iznad ulaza u zgradu bio je uzdignut drveni čardak. Medresa je imala šest soba za učenike koje su služile kao internat. Uz medresu je Elči Ibrahim-paša sagradio još i tekiju i mekteb i za njihovo uzdržavanje zavještao svojom vakufnamom od 28. III 1706. g. više objekata u Travniku.

Zgrada stare Elčine medrese porušena je 1892. godine i u njenoj neposrednoj blizini podignuta je zgrada Fejzije medrese.

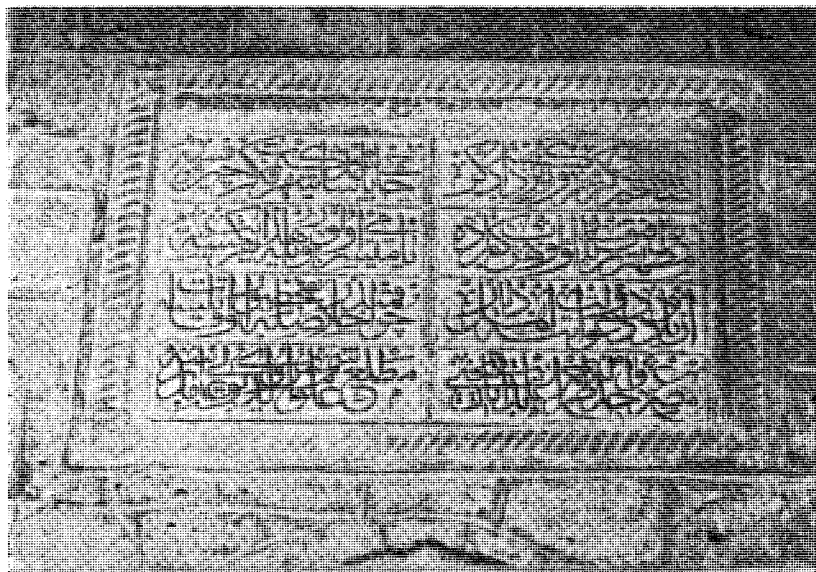
Elči Ibrahim-paša je rodom iz Agriboza u Grčkoj. Godine 1704. imenovan je za bosanskog vezira, i na tom položaju ostaje godinu i po dana. Za to kratko vrijeme je učinio dosta za Travnik na kulturnom polju. Umro je u Beogradu 10. oktobra 1708. godine. Nišani sa njegova groba, navodno, nalaze se danas u parku nekog dvorca u Hadesdorfu kod Beča.

12.

1173 = 1759/60.

NATPIS NA MEDRESI MEHMED-PAŠE KUKAVICE

Na zidu iznad ulaza u dvorište medrese Mehmed-paše Kukavice, od koje se do danas jedino i sačuvao ovaj dvorišni zid, nalazi se kamena ploča sa natpisom koja govori o gradnji medrese. Kronogram u pjesmi na turskom jeziku isklesan je u osam četvornih polja u divnom dželi nesh pismu. Slova izbočena i mjestimično tekst vokaliziran.

صاحب الخیر و کرم وزیر کسترداد کر
 حاجی محمد پاشا کیم شهرت فکر چین و فسه
 مظهر توفیق ربانی اولوب هر کارده
 یا میسر می اولور بویله هدایت هر کسه
 از دیار دولت دعواتنه اهل دیار
 چو قمیدر اخلاصله محصور اوقات ایلسه
 مصرع واحدله طرح ایت عابدا تاریخی
 مطلع شمس علوم اولدی بو عالی مدرسه

Prevod:

»Plemeniti i, darežljivi dobrotvor,

Hadži Muhamed-paša, poznat u Kini i Fasu (istoku i zapadu?)
 U svakom njegovom poslu se odražava Božja uputa,
 Da li je svakom omogućena ovakva uputa
 I da li se mnogi odazivaju pozivu napretka i svesrdno se za to
 žrtvuju.

U jednom polustihu sa oduzimanjem jedan, reci Abide
 kronogram:

Ova velika medresa je izvor i sunce nauke.

U kronogramu je godina gradnje medrese izrečena u esdžedu u posljednjem polustihu natpisa. Međutim, kada zbrojimo brojevanu vrijednost slova toga polustiha, dobićemo 1174, od kojeg zbira treba obuzeti 1, na što nas upućuje autor u pretposljednem stihu. Prema tome je godina gradnje medrese 1173, kako nam to pokazuje ovaj obračun: $4 \text{ م} = 160 + 4 \text{ ط} = 9 + 3 \text{ ل} = 120 + 3 \text{ ع} = 210 + 3 \text{ ش} = 300 + 2 \text{ س} = 120 + 3 \text{ و} = 18 + 2 \text{ آ} = 2 + 2 \text{ د} = 8 + 2 \text{ ی} = 20 + 2 \text{ ب} = 2 + 2 \text{ ر} = 200 + 3 \text{ ه} = 5$.

Ukupno: $1174 - 1 = 1173$. (Počinje 25. VIII 1759 — 12. VIII 1760).

O autoru kronograma Abidu nemamo zasada nikakvih podataka.

Medresa Mehmed-paše Kukavice nalazila se u Gornjoj čaršiji nasuprot bezistanu istog dobrotvora. Od zgrade medrese do danas jedino se očuvao dio dvorišnog zida sa visokim portalom i kapijom iznad koje je i ovaj kronogram. Medresa je izgorjela u požaru 1856.

pa ju je 1873. godine obnovio hadži Ali-beg Hasanpašić, koji je svojom zakladnicom odredio i ostavio prihode za njezino izdržavanje. Kasnije je i ova zgrada porušena, a po obnovitelju bila je poznata kao hadži Ali-begova medresa.

O ovoj medresi vidi opširnije: A. Bejtić, *Bosanski namjesnik Mehmed-paša Kukavica i njegove zadužbine u Bosni*, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom VI—VII, 1956—57, str. 17.

13.

15. džumadel-evela — 21. zilkade 1195.

= 9. V — 8. XI 1781.

NATPIS O OBNOVI ELČI-IBRAHIM-PAŠINE MEDRESE

U unutrašnjosti džamije Fejzije medrese iznad ulaza uzidana je kamena ploča, veličine 78 × 37 cm, na kojoj je isklesan natpis na turskom jeziku o obnovi Elči Ibrahim-pašine medrese.

Izdanja: Alija Bejtić, *Elči hadži Ibrahim-pašin vakuf u Travniku*, Sarajevo 1942, str. 23 (Prepis i prevod natpisa).

Tekst:

شروع فی ۱۵ جا سنه ۱۱۹۵
 صاحب الخیرات الیحییٰ ابراهیم پاشا
 وقفی خلد برین
 مدرسه سی احیا اواندی
 کانت دار الطالبین
 عامل الحاج صالح المدرس
 نعم اجر العاملين
 تاریخها حنات عدن
 فادخلوها خالدین
 ختام شد فی ۲۱ ذی القعدة ۱۱۹۵ سنه

Prevod:

»Početak 15. džumadel-evela 1195 (= 9. V 1781)
 Vakuf poput visokog raja dobrotvora Elči Ibrahim-paše,

Obnovio je medresu, dom učenika.
 Obnovitelj je muderis hadži Salih,
 A divna je nagrada za one koji čine dobra djela.
 Njezin kronogram je: (Ovo je) raj Adn u kojem ostanite vječno.
 Dovršeno 21. zilkade 1195«. (8. XI 1781).

Kronogram se odnosi na obnovu Elči-Ibrahim-pašine medrese u 1781. godini, a medresa je, kako smo vidjeli, podignuta 1705/706. godine. (Vidi natpis br. 11).

14.

1312 = 1894/95.

NATPIS NA FEJZIJI MEDRESI

Kronogram je isklesan na kamenoj ploči, veličine 150 × 75 cm, uzidanoj u dvorišnom zidu desno od ulaza u zgradu bivše Fejzije medrese (danas Dom staraca). Natpis je u pjesmi na turskom jeziku u 22 polustiha u kojima pjesnik-autor kitnjastim stilom sa velikom primjesom perzijskih riječi obilježava podizanje spomenutog objekta. Pismo: ukrasni dželi-nesih u kome je kaligraf pokazao veliku sposobnost. Tekst natpisa mjestimično vokaliziran, a iza teksta natpisa nalaze se dva biljna ornamenta.

Tekst:

حامی نیروی جم تاجدار فرخنده شیم
 بانئی ارکان اصلاحات و امن و انتظام
 و یرمک اعماراته قوت مقصد عالیسیله
 یوللرک انشاسنه بذل ایتدی لطف و اهتمام

تكيه مسجد مدرسه كيم انلری ياپميش ايتدی
 والئی والای اشبو یعنی ایلچی بنام
 شهر تراونیک اوردته سندن یاپیلان تیمور بولک
 یوانه اولمش دوچار ایکن اجل انعام
 ذکر خیرتدن عمومکک اولیوپ بران محروم
 اسم خبیوات اسی باقی قاله تاروز قیام
 بی نظیر مدرسه و جامعک انشاسنه
 ایتدی لطفین رایکان اول حامی سامی مقام
 اشبو امر خیره دائر امر فوادی اسنی
 ایتدی دعا زده حکومت بذل اجل آهتتام
 بویله عالی لطفنک اثارینی رویت ایله
 اولدی هر ملتدن ابنای وطن مقضی المرام
 نعمه خوان اولور طبیعی عند لیبان وطن
 غنجه امالنک اولدی کشادیله بکام
 کورمسون بدم کدر اول دار دوار اثر
 اوله زیب افزای دیهیم معالی آتسام
 خلقه تبشیر ایله تاریخ کهر له ادهما
 شکر حقه و منت بونو مدرسه اولدی تمام

۱۳۱۲ سنه

Prevod:

Zaštitnik, snažan poput vladara Džema, okrunjen lijepim
osobinama

Čuvar poretka, reda i sigurnosti,

U podizanju objekata za uzvišenu svrhu

Uložio je trud i pokazao dobrotu.

Sagradio je tekiju, mesdžid i medresu,
 Taj veliki valija, zvani Elči (Ibrahim-paša).
 Kada je započela izgradnja željezničke pruge kroz Travnik,
 Njegovim građevinama došao je kraj,
 Ali spomen na njegova dobra djela neka nikad ne prestane.
 I ime dobrotvora nek se spominje do sudnjeg dana,
 Jer je za podizanje besprimjerne džamije i medrese
 Pokazao mnogo dobrote, taj zaštitnik na visokom položaju.
 Ovoj (novoj) građevini koja daruje dragulje,
 Vlast je poklonila pažnju, pa neka joj ide molba (dova)
 Promotri djelo ove velike dobrote,
 Kojom je ostvarena želja svih rodoljuba,
 Neka ovo bude kuća pjesme pravnih slavuja,
 Uz čiju se pjesmu otvaraju pupoljci želja.
 Nijednog časa neka ova kuća ne doživi neugodnosti,
 I neka se kruna njene ljepote stalno povećava.
 Edheme, obraduj svijet sa dževher kronogramom:
 Uz zahvalnost i blagodarnost Istinitom, dovršeno je ovo djelo.
 Godine 1312«.

U kronogramu je, kako vidimo, godina gradnje ispisana brojkama ispod teksta, a izražena i u ebdžedu sa dževher-kronostihom, tj. gdje treba zbrajati brojčanu vrijednost slova posljednjeg polustihva, i to onih slova sa dijakritičkim znakovima: $\text{ي} + \text{ث} = 300$, $\text{ق} + \text{ن} = 100$, $\text{ت} + \text{ب} = 2$.

Ukupno: 1312 (1894/95).

Edhem je pjesničko ime Ibrahim-bega Bašagića, autora ovog kronograma. Rođen je u Nevesinju 1841. g. Školovao se u Nevesinju i Travniku, a službovao najprije kao kajmekam u Pivi, Foči i Ljubuškom. Godine 1876. izabran je za poslanika u prvom turskom parlamentu. Sarađivao je u nekoliko časopisa, a pjevao je na turskom. Umro je u Sarajevu 8. X 1902. i sahranjen u groblju na Bakijama. O njemu vidi: Dr Safvet-beg Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb 1931, str. 18; *Isti Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Glasnik Zemaljskog muzeja i Behar za godinu 1902/903.

Natpis je kaligrafski vrlo vješto izveo Fevzi-efendija Đulić, sin kadije Muhameda, rođen 1868. g. u Travniku. Učio je kod travničkog muftije i muderisa Hazim ef. Korkuta, od kojeg je uzeo i diplomu za kaligrafiju. Bio je upravitelj Ruždije u Travniku, gdje je i umro 1952. g. i sahranjen kod Jeni džamije. Bio je, odličan kaligraf, kako nam to pokazuje i ovaj kronogram.

Fejzija medresa je sagrađena 1894/95. godine na mjestu gdje se ranije nalazila Elči-Ibrahim-pašina medresa, sagrađena 1117 (1706) godine. (Vidi natpis 11).

SAHAT-KULE

15.

1230 = 1814/15.

NATPIS SA SAHAT-KULE NA MUSALI

Kronogram, na kamenoj ploči veličine 38 × 45 cm, na sahat-kuli nalazi se u Donjoj čaršiji. Natpis je u stihovima na turskom jeziku.

Tekst:

بوسنه نك قديم موقعى خازن ابراهيم اغا
 ايلدى خيراتاه سعى صرف ايدوب مائى اشكا
 حرق اولوب كول اولمشكن ايلدى احيائى
 قله ساعت احيا ايله چان يورردى اكا
 روزو شب اوقات ايچون ويروسون صدا بو عالمه
 ياپدى ساعت قله ئى خازن ابراهيم اغا
 ۱۲۳۰ سنه
 حرره حافظ روحى

Prevod:

»Hazim Ibrahim-aga starinom iz Bosne,
 Trudio se da čini dobra djela i u tu svrhu trošio imetak,
 Pa je i ovu sahat-kulu obnovio kada je bila izgorjela
 I prilikom njezine obnove nabavio je sat, koji
 Neka danonoćno svijetu objavljuje vrijeme
 I oglašava da je sahat-kulu sagradio Hazim Ibrahim-aga.

Godine 1230 (Počinje 14. XII 1814 — 2. XII 1815).

Sastavio (kronogram) Hafiz Ruhija«.

Nije poznato kada je podignuta sahat-kula na Musali u Donjoj čaršiji, a iz natpisa vidimo da ju je obnovio Hazim Ibrahim-aga 1814/15. godine. Sahat-kula je radila sve do velikog požara Travnika 3. IX 1903. godine. Osnovica joj je kvadrat sa stranicama 3,50 m, a visoka je 15 m. Ima obični četverostrešni drveni krov.

16.

1233 = 1817/18.

NATPIS NA SAHAT-KULI U GORNJOJ ČARŠIJI

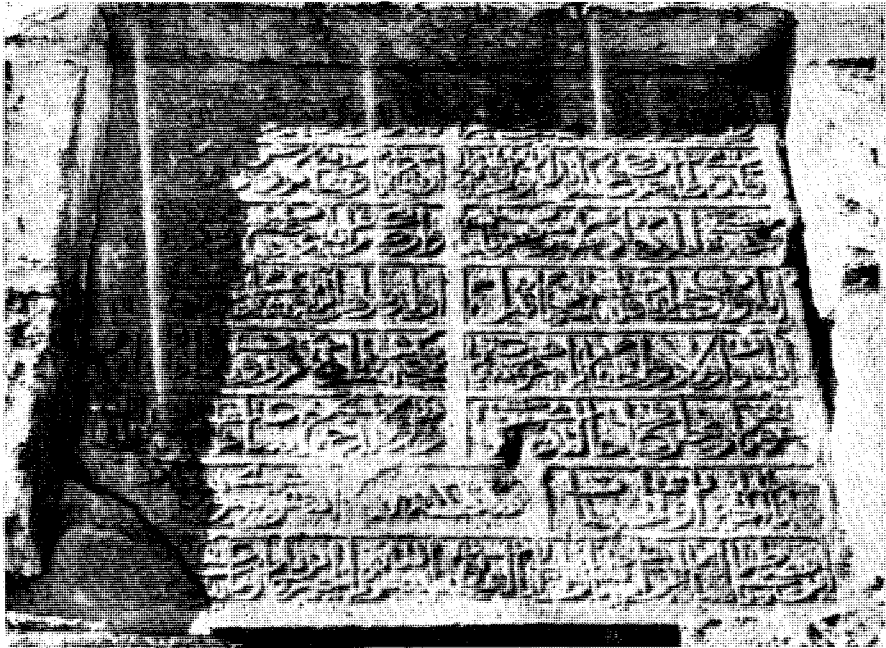
Kamena ploča, veličine 72 × 72 cm, na kojoj je isklesan ovaj natpis nalazi se uzidana na sahat-kuli u Gornjoj čaršiji kod hadži Ali-begove džamije. Natpis je u obliku pjesme na turskom jeziku. Pismo: lijep i kaligrafski izveden nesh.

Tekst:

والئی بوسنه وزیر وقت آصف جاه کیم
 نامداش اولدی سلیمان رسالتشان ایله
 قلدی طاس چرخى عکس انداز اولنجه پرطین
 ارتفاع نام و شانى کردش دوران ایله
 حیره سعی ایلر دمام طورمیوب بر ثانیه
 وارنى صرف ایلیوب طبع دقیقه دان ایله
 ایلیوب از جمله ساعت قله سن احیایه قیل
 اولدیلر اهل تراونیک شادسن یوزجان ایله
 ایلسون اولاد و احفاد ایله حق هر ساعت
 نیجه بیک ساله مجازی ثروت و سامان ایله
 جوهر تاریخلر عارف چالندی کوشمه
 دوره کلدی چرخ ساعت قله سین سیران ایله
 صاحب الخیرات والحسنات اسقویبوی
 وزیر سلیمان پاشا بن مصطفی بن
 ابراهیم پاشا والئی ایات بوسنه
 یسره الله بالخیر ما یرید و ما یشاء

عني الله عن سيئاتهم

سنة ١٢٣٣

Prevod:

»Bosanski valija, Asaf svoga vremena,
 Imenjак Božjeg poslanika Sulejmana,
 Učinio je da odzvanja tas njegova sata punim glasom,
 Koji neka stalno povećava ugled njegova imena,
 Uvijek je činio dobra djela ne mirujući ni sekunde,
 I trošeći svoj imetak svakog časa.
 Među brojnim njegovim djelima je evo i obnova sahat-kule,
 Zbog čega postadoše vesela lica i srca Travničana.
 Neka Istiniti svakog časa njegovim potomcima,
 I dugi niz godina povećava bogatstvo i mir.
 Dževher kronogram Arif objavi,
 Promotri dokle dopire glas njegove sahat-kule,
 Dževher Sulejman paša Skopljak, vezir,
 Sin Mustafa-paše, sina Ibrahima-pašina, bosanski valija
 Neka mu Bog omogući svako dobro
 I svima nek oprostí grijehе.

Godina 1233«.

U kronogramu je hiž. 1233. godina, u kojoj je obnovljena sahat-kula, isklesana brojkama, a sadržana je i ubrojčanoj vrijednosti slova kronostiha:

Evo toga zbira: ح = 3 + خ = 600 + ث = 400 + ق = 100 + 3
 ى = 30 + 2 ن = 100.

Ukupno: 1233 (Počinje 11. XI 1817 — 30. X 1818).

Sahat-kula u Gornjoj čaršiji situirana je u neposrednoj blizini hadži Ali-begove džamije. O tome kada je prvotno podignuta, nemamo pisanih podataka, ali s obzirom na njezinu sličnost sa sahat-kulom Mehmed-paše Kukavice u Foči, kao i s obzirom na okolnost da se ova sahat-kula u Travniku nalazi uz Kukavičinu džamiju (sadašnju hadži Ali-begovu), pretpostavlja se da ju je u drugoj polovini XVIII vijeka podigao bosanski namjesnik Mehmed-paša Kukavica. Godine 1856. izgorjela je unutrašnjost i sat ove sahat-kule, pa ju je tada obnovio hadži Alibeg Hasanpašić.

Sahat-kula ima četvornu osnovu sa stranicama $4,10 \times 4,20$ m.

Sulejman-paša Skopljak imenovan je za bosanskog namjesnika 27. oktobra 1815. godine. Ovaj položaj zauzimao je do 23. januara 1818. Osim sahat-kule, Sulejman-paša je, kako smo vidjeli, obnovio i Čamiliju džamiju, zatim je podigao turbe u dvorištu Kukavičine medrese nad grobom Jenišeherlije. Ostavio je velik vakuf.

O Sulejman-paši vidi: A. Bejtić, *Bosanski namjesnik Mehmed-paša Kukavica i njegove zadužbine u Bosni*, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom VI—VII, 1956—1957, str. 100; H. Kreševljaković, *Sahat-kule u Bosni i Hercegovini*, Naše starine IV, 1957, str. 27 i 28 i H. Kreševljaković — D. Korkut, *Travnik u prošlosti (1464—1878)*, Travnik, 1961, str. 27.

MOSTOVI

17.

999 = 1590/91.

NATPIS O GRADNJI MOSTA U DONJOJ ČARŠIJI

Natpis se sačuvao u jednom kodeksu rukopisa u Orijentalnom institutu u Sarajevu. Da li je kada ovaj kronogram stajao na mostu, nije nam poznato. Natpis je u obliku pjesme na arapskom jeziku.

Izdanja: Dž. Čelić — M. Mujezinović, *Stari mostovi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1969, str. . . (prepis i prevod).

Tekst:

مدینه تاونیک چارشوی نهر لاشوه

کوپر یسنه اولان تاریخدر

بنا محمد مع لطف الله جسراً شريفاً

قد صار للناس ممرًا لطيفاً

سنة ٩٩٩

Prevod:

»Kronogram o mostu u Donjoj čaršiji:

Ovaj lijepi most sagradio je Muhamed Božjom pomoći

Koji postade ugodan prelaz za ljude.

Godina 999«.

Most o kojem govori kronogram nalazi se u Donjoj čaršiji nasuprot Sulejmaniji džamiji. Most je, svakako, više puta obnavljan a popravljan je, koliko se zna, i 1827. godine. Pri bombardovanju Travnika 1944. g. porušena su mu dva luka, ali je ponovo obnovljen i kamena konstrukcija porušenog dijela zamijenjena je betonom, a ograda na kolovozu izrađena je od željeza.

Most je, kako vidimo, sagrađen hidž. 999 (počinje 30. X 1590 — 18. X 1591).

O osnivaču Muhamedu ne znamo ništa pobliže.

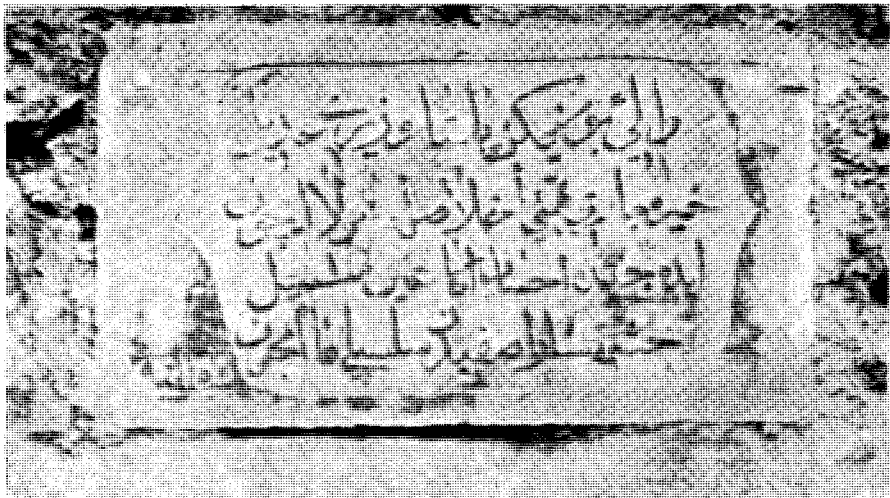
ČESME

18.

1157 = 1744/45

NATPIS NA JEGEN-PAŠINOJ ČESMI U GORNJEM TURBETU

Natpis je na kamenoj ploči, veličine 24 × 45 cm, situiran je na česmi Jegen-paše. Natpis je isklesan u četiri reda i ispisan lijevim nesh pismom.

Tekst:

والی بوسنه یکن پاشا وزیری عدیل
 خیر جاری همتی اخلاصله مولا ایچون
 ایده جنتده احسان اکا عین سلسبیل
 چشمه سارا آصفیدن سلسبیلی ما ایچون
 سنه ۱۱۵۷

Prevod:

»Bosanski valija Jegen-paša, pravedni vezir,
 Iskreno i u ime Gospodara (Boga) podigao je dobro djelo
 Neka mu je nagrada u raju vrelo Selsebil
 Za ovu glavnu česmu poput Asafova selsebila.
 Godina 1157«.

Česma o kojoj govori natpis nalazi se u Gornjem Turbetu nasuprot džamiji i turbetu u samom naselju. Zidana je na svod i ima tri lule. Jegen-paša je bio na položaju bosanskog vezira od 27. X 1742 — novembra 1744. godine.

19.

1184 = 1770/71.

NATPIS SA ČESME SULEJMANA RUHIJE UZ ČAMILIJU
 DŽAMIJU

Kamena ploča sa ovim kronogramom danas se čuva u Sulejmaniji džamiji, dok sa prvotno nalazila uz česmu Ruhije uz Čamiliju, današnju Sulejmaniju džamiju. Natpis je u prozi na arapskom jeziku, pisan veoma lijepim i krupnim nesh pismom.

Tekst:

عیناً فیها تسمی سلسبیل
 صاحب الخیرات سلیمان روحی کتخدای سلحدار
 محمد پاشا سنه ۱۱۷۴

Prevod:

»U raju se nalazi izvor Selsebil¹. Dobrotvor Sulejman Ruhija čehaja Muhamed-paše Silahdara. Godina 1184«. (Počinje 27. IV 1770 — 15. IV 1771).

¹ Kur'an, sura Dehr, aje 18.

Česma Ruhije nalazila se uz Čamiliju, današnju Sulejmaniju džamiju. Česma je imala svog nadzornika uz jednu akću dnevne plate. Na ovom mjestu je danas česma sa dvije lule koju je obnovila Šerifa Hafizadić. (Vidi natpis br. 21).

20.

1213 = 1798/99

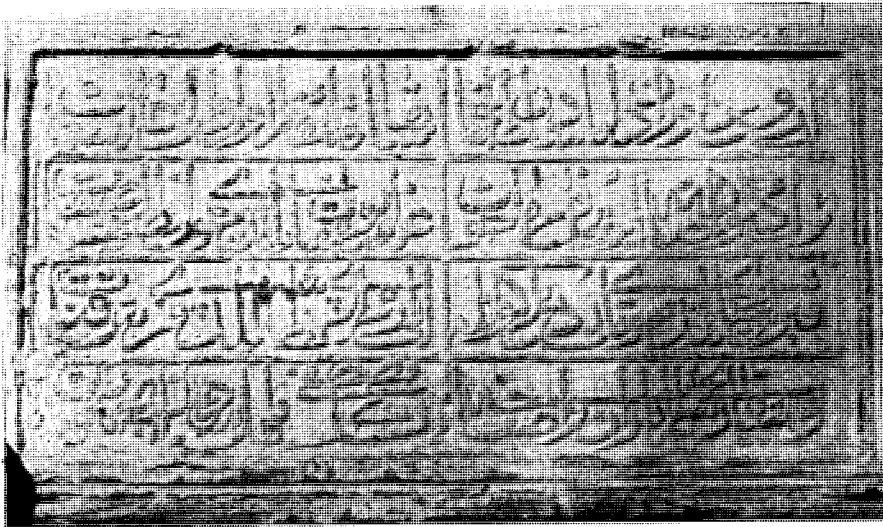
NATPIS NA ČESMI PERIŠAN MUSTAFA-PAŠE POD LIPOM

Kamena ploča, veličine 42 × 82 cm, sa ovim natpisom nalazila se sve do 1955. godine na česmi Pod Lipom. Natpis u pjesmi na turskom jeziku ispisan je i isklesan lijepim dželi-nesh pismom u četiri reda. Ploča se sada čuva u lapidariju Zavičajnog muzeja u Travniku.

Tekst:

اب روی داوران داماد سلطان جهان
 سابقا قائمقام اول والی عالیسمات
 توك دیوان حیاته ایریجك فرمان حق
 عزم ایوان بقا ایلدی چون صفا الصفات

قبر احيا ايلدى موتايى ديلر دعا كونلر
 ابى ارواى عطاشه ايلدى فرش قنات
 وهيبا تاريخى سيرايلر اب ارواحه صفا
 كل سبيل مصطفى پاشادن ايج ماء حيات

Prevod:

Ponos vezira, zet sultana svijeta,
 Bivši kajmekam, taj valija koji obasjava svijet,
 Kada mu je prispio ferman Istinitog, ostavio je položaj (dīvân)
 života,
 I odlučio se za vječne dvore kao najčistiji.
 Svoj grob oživio je time što će se za njega moliti,
 Oni koji budu pili vodu i kao žedni uraspložili se,
 Vehbijo, neka je posmatračima ovoga kronograma ugodan
 napitak
 Dođi i napij se vode života sa Mustafa-pašina sebila».

U kronogramu godina gradnje česme nije napisana brojevima nego je samo izražena u ebdžedu. To je hidž. 1213. godina, koju ćemo dobiti ako zbrojimo bročšanu vrijednost slova posljednjeg polustiha:

$$\begin{aligned} \text{م} &= 40 + 2 & \text{ى} &= 4 + 4 & \text{ب} &= 60 + 2 & \text{س} &= 60 + 2 & \text{ل} &= 20 + 2 & \text{ك} &= 80 + 2 \\ \text{د} &= 300 + 2 & \text{ش} &= 5 + 5 & \text{آ} &= 80 + 5 & \text{ف} &= 9 + 9 & \text{ط} &= 90 + 2 & \text{ص} &= 4 + 4 \\ \text{ت} &= 400 & & & & & \text{ح} &= 3 + 3 & \text{ج} &= 50 + 2 & \text{ن} &= 4 + 4 \end{aligned}$$

Ukupno: 1213 (Počinje 15. VI 1798 — 4. VI 1799).

Vehbi je pjesnički pseudonim autora kronograma Ahmeda Zekića, rodom iz Stoca, a koji je 1216 (1801) godine umro kao site-kadija u Travniku. Pjevao je na turskom jeziku i od njega nam se sačuvalo više pjesama, među kojima i nekoliko kronograma. O njemu vidi opširnije: S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Glasnik zemaljskog muzeja XXIV (1912), str. 359 i M. Handžić, *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*, Glasnik IVZ (1934), str. 117.

Česma što ju je podigao bosanski valija Mustafa-paša Perišan u istoj godini u kojoj je i umro, nalazila se kod kafane Pod Lipom. Zidana je bila od kamena i sa strane je imala po jedan stub, a pred česmom se nalazilo veliko kameno korito. Česma je uklonjena 1955. godine prilikom obnove kafane Pod Lipom i uređenja prostora ovog dijela grada.

Izgleda da je ovo i jedina zadužbina koju je Mustafa-paša podigao u Travniku.

21.

1255 = 1839/40.

NATPIS NA ČESMI PRED SULEJMANIJOM DŽAMIJOM

Na kamenoj ploči, veličine 45 × 60 cm, isklesan je natpis u prozi na arapskom jeziku, ispisan u tri elipsasta polja. Pismo ispisan i lijep dželi-nesh.

Tekst:

و سقیهم ربهماً شرباً طهوراً
 صاحبه خیوات الحاج شریفه خانم بنت حافظ زاده
 حليلة میر سعید احمد کتخدای دفتر بوسنه
 ۱۲۰۰ سنه

Prevod:

»I njihov Gospodar (Bog) ih napaja najčistijim pićem¹.
 Dobrotvor hadže Šerifa hanuma Hafizadić,
 Supruga mir Ahmeda, čehaje bosanskog defterdara.
 Godine 1255«. (Počinje 17. III 1839 — 4. III 1840).

Česma je situirana u zidu od ulaza u Sulejmaniju džamiju. Zidana je od kamena sa dva stuba nad kojima je imitacija svoda. Pred česmom je veliko kameno korito u koje se ulijevaju dvije česme. Ranije se pred ovom džamijom nalazila česma Sulejmana Ruhije. (Vidi natpis 19).

22.

1268 = 1851/52.

NATPIS SA ČESME KOD DŽAMIJE NA ILOVAČI

Natpis je isklesan na kamenoj ploči, veličine 43 × 43 cm, koja se danas čuva u džamiji na Ilovači, dok se ranije nalazila na česmi. Kronogram je u prozi na turskom jeziku.

Tekst:

حسبتا لله بو چشمه موفق اولدی سکوتی علی بابایه
 صویبی ایچون بولسون عین آب حیات شفاسی
 یارب صاحب الخیرات کورسون فردوسی اعلائی
 ۱۲۶۸ سنه

Prevod:

»Sukuti Ali-babi je omogućeno da u ime Boga sagradi ovu česmu,
 Oni koji budu pili vodu njezinu naći će lijek Abu-hajata
 Bože! Dobrotvora nagradi visokim rajem Firdevsa.
 Godina 1268«. (27. X 1851 — 14. X 1852).

¹ Kur'an, sure 76, aje 3.

Česma je bila situirana na Ilovači, lijevo od ulaza u džamijski harem. Dobivala je vodu iz vrela Popare, koja je tekla kroz zemljane čunkove, koji su kasnije bili zamijenjeni željeznim cijevima.

O dobrotvoru Sukuti Ali-babi zasada ne znamo ništa pouzdano.

23.

1279 = 1862/63.

NATPIS NA ČESMI PRED TESKEREDŽIĆA DŽAMIJOM

Natpis je na turskom jeziku i u prozi, ispisan je i isklesan u tri reda, a nalazi se na česmi pred Teskeredžića džamijom. Pismo obični sulus.

Tekst:

تراونيك خانداتدن درويش پاشانك
والده محترمه لرى الحاج عايشه خانمك خيراتى
سنة ١٢٧٩

Prevod:

»Ovo je dobro djelo (hajrat) hadže Ajiše-hanume, poštovane majke travničkog hanedana Derviš-paše. Godine 1279«. (Počinje 29. VI 1862 — 17. VI 1863).

Česma je smještena na ulici lijevo od ulaza u dvorište Teskeredžića džamije u Potur-mahali. Vjerovatno se na ovom mjestu i ranije, tj. prije 1862. godine nalazila česma, pa ju je hadže Ajiša obnovila. Dobrotvorka je umrla u istoj godini u kojoj je česmu podigla, kako to vidimo i iz natpisa na njenom nišanu uz Teskeredžića džamiju.

Česma je u osnovici nešto izduženi četverokut. Prednju fasadu ukrašavaju dva stuba sa jednostavnim bazama i kapitelima. Nad stubovima je luk i nastrešnica, koja je iz novijeg vremena. Pred objektom je kameno korito.

Visina česme je 3,60 m, a širina 2,05 m.

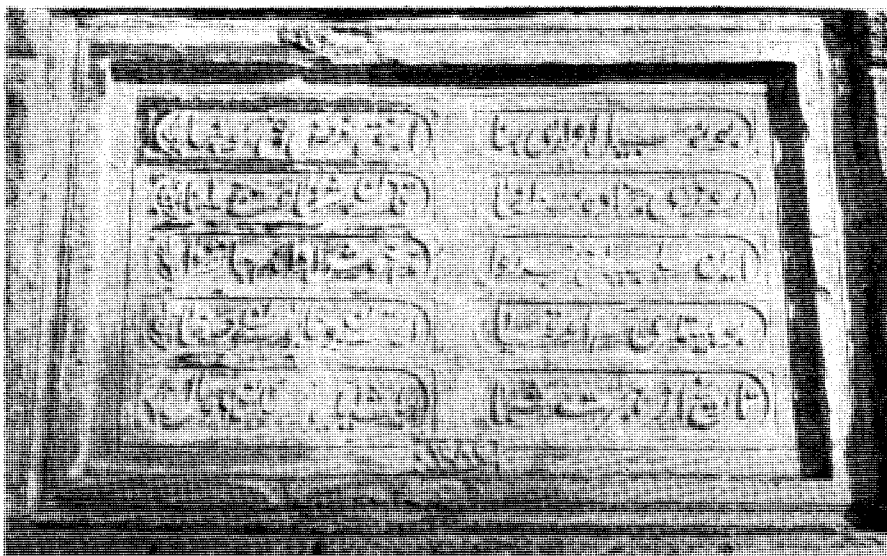
24.

1282 = 1865/66.

NATPIS NA ČESMI UZ HADŽI ALI-BEGOVU DŽAMIJU

Kronogram u pjesmi na turskom jeziku isklesan je na kamenoj ploči, veličine 45 × 66 cm, uzidanoj nad česmom kod hadži Ali-begove džamije. Natpis je pisan lijepim nes-balik pismom i smješten u deset četvornih polja. Iza završetka svakog dvostihha isklesani su lijepi cvjetići.

Tekst:

انجق غرض في كونها	بونو سبيل اولدی بنا
قلسون شفاعت جملنا	روزی جزاده مصطفا
هم خوش ادا هم جانفزا	این سلسبیل دنسه روا
ایتسون دعا بولسون صفان	بو بیتلاری کم اوقیا
بییک اکیوز سکسان دو سال	تاریخ از هجرت شما

سنه ۱۲۸۲

Prevod:

»Ovaj novi sebil podignut je
 Sa jedinom svrhom,
 Da bi se na dan nagrade
 Za sve nas zauzeo Mustafa (vjerovjesnik)
 Za ovaj selsebil vrijedno je reći
 Da okrepljuje i da je ugodan.
 Ko pročita ove stihove
 Nek se pomoli za dobrotvora i nek se uraspoloži,
 Kronogram po hidžri iznosi
 Hiljadu dvije stotine osamdeset i drugu godinu.
 Godina 1282«.

Česma je danas situirana desno od ulaza u Hadži Ali-begovu džamiju, dok se ranije sve do 1949. godine nalazila lijevo od džamije. Iz kronograma vidimo da je podignuta 1865/66. godine, ali tu nije spomenuto ime dobrotvora. Vjerovatno je podigao hadži Ali-beg Hasanpašić ili pak njegova žena, koja je također podigla nekoliko objekata u Travniku.

Spomenuta česma ima oblik svih slobodno lociranih česama, zidana je od sedre, a pred njom je kameno korito. Visina česme iznosi 2,20 m, a osnova joj je zajedno s koritom 1,17 × 1,45 cm.

25.

1298 = 1880/81.

NATPIS NA ČESMI U TITOVOJ ULICI

U zidu kuće u Titovoj ulici nalazi se uzidana kamena ploča, veličine 32 × 53 cm, na kojoj je isklesan natpis u prozi na turskom jeziku. Kronogram je ispisan običnim nesh pismom i smješten je u tri elipsasta polja. Natpis je sa dvije pobočne i donje strane ukrašen cvjetovima sa granama i listovima.

Tekst:

ایتدی مجددآ بو چشمی بناکنج یاشنده

فوت آلان زهرا انجیتلر ایتسون روحنه

دعا مسکن ایتسون اکا جنت الماوا

سنه ۱۲۹۸

Prevod:

»Ovu česmu je obnovila Zehra, koja je umrla u mladosti. Pomoli se za njezinu dušu: nek se nastani u zaštićenom raju.

Godina 1298«. (Počinje 4. XII 1880 — 22. XI 1881).

Ova česma je bila situirana u zidu bivše kuće Muške Saloma u Titovoj ulici, a prema osnovnoj školi. Do danas je ostao u zidu kuće samo natpis, dok je česma uklonjena 1893. g. kada je izvor iz kojeg se snabdijevala ova česma zatrpan.

Literatura: *Kronika fra Nikole Lašvanina*, Sarajevo, 1915; Dr. S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1910; M. Prelog, *Povijest Bosne u doba Osmanlija*, Sarajevo, Kalendar »Gajret« I, Sarajevo 1906. i H. Kreševljaković — D. Korkut, *Travnik 1464—1878*, Travnik 1961.

BEZISTANI

26.

1171 = 1757/58.

NATPIS NA HADŽI MEHMED-PAŠINOM BEZISTANU

Kamena ploča, veličine 55 × 60 cm, uzidana je nad ulazom u zgradu bezistana. Natpis u pjesmi na turskom jeziku, pismo lijep i krupan nesh. Ispod teksta natpisa isklesane su dvije rozete.

Tekst:

وزیر الحاج محمد پاشا اکرم
 بنا اتدی بزستانی ستم
 مبارک باد دایم اوله معمور
 و اصحابی همیشه اوله مسرور
 مثال فخر عرفان اولدی
 که تاریخ شرف یمین بنیان بولدی
 فی سنه ۱۱۷۱ ماهر

Prevod:

»Plemeniti vezir hadži Mehmed-paša,
 Sagradio je ovaj čvrsti bezistan.

Neka je uvijek blagoslovljen i u dobrom stanju,
 A oni koji ga posjećuju neka su veseli.

Postade uzorom ponos znanja
 Njegov kronogram je: Sa srećom je sagrađen.
 Godina 1171«. (15. IX 1757 — 3. IX 1758). Mahir.

Zgrada bezistana Mehmed-paše Kukavice koja je porušena ove 1969. g. nalazila se u Gornjoj čaršiji, nešto istočnije od hadži Ali-begove džamije, a u neposrednoj blizini turbeta i kafane Pod Lipom. Njegovi dućani su zazidani, a iz jednog obračuna u godinama 1844—1857. godine vidi se da je ovaj bezistan imao dvanaest dućana. To je bila masivna kamena građevina.

Literatura: Hamdija Kreševljaković, *Naši bezistani*, *Naše starine* II (1954), str. 241 i A. Bejtić, *Bosanski namjesnik Mehmed-paša Kukavica i njegove zadužbine u Bosni*. Prilozi Orijentalnog instituta VI—VII (1956—1957), str. 97.

TOPNIČKA VOJARNA

27.

1271 = 1854/55.

NATPIS NA TOPNIČKOJ VOJARNI

Kamena ploča, veličine 60 × 115 cm, na kojoj je isklesan ovaj natpis danas se čuva u lapidariju Zavičajnog muzeja u Travniku, a

prvotno se nalazila na vojarni, koja je bila sagrađena u drugoj polovini XIX vijeka na desnoj obali Lašve, na tom mjestu kasnije je podignuta zgrada gimnazije. Natpis je u stihovima na turskom jeziku. Iznad teksta natpisa je tugra Abdulmedžida sultana.

Tekst:

ذات بر آیت صنع از لیدر کا یتمش
 اهل خیر و زرا حضرت خورشید پاشا
 قبلہ انس و ملک کشورینہ داخلدر
 کیم اولور بو شرف و شوکت واجلاله سزا
 اوردی بر قشلاق بنیادینه پر فیض اساس
 که تماشاسنه چشم آجدی سپهر مینسا
 بویله بو خیره موفق اولوب آخر ایتدی
 نامنی دفتر دیوان بقاده ابقا
 سر هزار پیو دعا کوی همیشه قصدی
 یعنی بانسی بو قشلاقک اسماعیل اغا
 فکر داعیسی خلوص ایله دیدی تاریخک
 جنته موجب اوله قشلاق خورشید پاشا
 سنه ۱۲۷۱

Prevod:

Ličnost kojoj je još od iskona određeno
 Da bude među vezirima najodabraniji gospodin Huršid-paša,
 I kojem su naklonjeni i ljudi i anđeli
 A ovu čast i veličinu on je zaslužio.
 Sagrađi sa srećom jednu vojarnu
 Sa ovim dobrim djelom konačno je
 Njegovo ime upisano u divan vječnosti
 Jedan mislilac iskreno mu izreče kronogram:
 Huršid-paša je zaslužio raj.

Godina 1271.«

U kronogramu datum, odnosno godina gradnje objekta nije izražena u ebdžedu.

(Nastaviće se)